

ІНСТИТУТ ПЕДАГОГІКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ
ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ

ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО ПІДРУЧНИКА

ЗБІРНИК МАТЕРІАЛІВ
МІЖНАРОДНОЇ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ
КОНФЕРЕНЦІЇ

14 травня 2019 року

**ІНСТИТУТ ПЕДАГОГІКИ
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ**

**ДЕРЖАВНА НАУКОВА УСТАНОВА
«ІНСТИТУТ МОДЕРНІЗАЦІЇ ЗМІСТУ ОСВІТИ»**

ІНСТИТУТ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК РЕСПУБЛІКИ МОЛДОВА

**НАУКОВО-МЕТОДИЧНА УСТАНОВА «НАЦІОНАЛЬНИЙ ІНСТИТУТ ОСВІТИ»
МІНІСТЕРСТВА ОСВІТИ РЕСПУБЛІКИ БІЛОРУСЬ**

**ДЕРЖАВНА УСТАНОВА ОСВІТИ «АКАДЕМІЯ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ»
(РЕСПУБЛІКА БІЛОРУСЬ)**

ГРОМАДСЬКА ОРГАНІЗАЦІЯ «ГЕНЕРАЛЬНА АСОЦІАЦІЯ ВЧИТЕЛІВ РУМУНІЇ»

**ЗБІРНИК МАТЕРІАЛІВ
МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
«ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО ПІДРУЧНИКА»**

14 травня 2019 р.

(наукове електронне видання)

Київ

УДК 371.671.(082)

*Рекомендовано до друку вченою радою Інституту педагогіки НАПН України
Протокол №7 від 30 травня 2019 р.*

Редакційна колегія:

- О. М. Топузов,** доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України, *голова редакційної колегії;*
- М. В. Головка,** кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, доцент, *заступник голови редакційної колегії;*
- Т. М. Засєкіна,** кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, *заступник голови редакційної колегії;*
- Л. М. Калініна,** доктор педагогічних наук, професор;
- В. І. Кизенко,** кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник;
- К. В. Гораш,** кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник;
- А. Р. Рось** відповідальний редактор.

Проблеми сучасного підручника: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (електронне видання), 14 травня 2019 р., м. Київ. — К : Педагогічна думка, 2019. — 125 с.

ISBN 978-966-644-445-8

Збірник містить матеріали виступів учасників Міжнародної науково-практичної Конференції «проблеми сучасного підручника», присвячені висвітленню актуальних питань теорії підручникотворення, особливостям створення сучасних засобів навчання.

Матеріали подано в авторській редакції, за достовірність фактів, цитат, посилань на джерела та вживання назв документів, власних імен тощо відповідають автори публікацій.

ISBN 978-966-644-445-8

© Інститут педагогіки НАПН України, 2019

© Педагогічна думка, 2019

МЕТА науково-практичної конференції «Проблеми сучасного підручника» – висвітлення й апробація результатів наукових досліджень з проблеми підручникотворення та презентація вітчизняного і зарубіжного досвіду проектування та створення сучасних навчальних видань для дошкільної, загальної середньої, спеціальної та вищої освіти.

РОБОЧІ МОВИ КОНФЕРЕНЦІЇ: українська, англійська, російська.

НАПРЯМИ РОБОТИ КОНФЕРЕНЦІЇ:

1. Концептуально-методологічні засади створення сучасної навчальної книги.
2. Міжнародний досвід створення підручників для школи: тенденції та перспективи.
3. Експертне оцінювання якості навчальної книги: теорія та практика.
4. Психолого-педагогічні вимоги до змісту та структури навчальних видань.
5. Електронні навчальні видання як компоненти сучасного інформаційно-освітнього середовища (теорія та практика створення електронного підручника, підручника-навігатора).
6. Реалізація компетентнісного підходу в підручниках для загальної середньої освіти.
7. Розвивальний та виховний потенціал сучасних підручників.
8. Сучасний навчально-методичний комплекс як засіб підвищення мотивації та розвитку пізнавальних здібностей учнів.
9. Особливості проектування навчально-методичних комплексів для закладів вищої освіти.
10. Сучасні підходи до розроблення підручників для людей з особливостями психофізичного розвитку.

ЗМІСТ

Топузов О.М.

Вступне слово директора Інституту педагогіки НАПН України..... 6

Андрусенко І. В.

Формування екологічної грамотності молодших школярів засобами підручника «Я досліджую світ»..... 11

Барановська О. В.

Сучасний підручник гуманітарного профілю: розвивальний потенціал..... 15

Бурда М.І.

Особистісна орієнтація змісту навчання математики на рівні стандарту..... 19

Васильєва Д. В.

Реалізація ключових компетентностей у підручниках з математики для ліцею..... 25

Гаврилишена О. О.

Система забезпечення підручниками шкіл Фінляндії в контексті освітніх реформ..... 32

Доротюк В. І.

Психологічні засади компетентісно орієнтованих підручників..... 40

Доротюк О.Г.

Невербальне спілкування в діяльності педагога як складова професійної компетентності..... 42

Дудар А. В.

Сучасний підручник очима учнів..... 44

Засєкіна Т. М.

Концепція підручника інтегрованого курсу «Природничі науки»..... 48

Калініна Л.М. Управління Новою українською школою в ракурсі навчальної дисципліни «Методологічні основи управлінської діяльності та наукові школи менеджменту» для докторів філософії.....	51
Калініна Л.М., Матєєва Г.Д. Розвиток творчої особистості в авторській школі.....	69
Мартиненко В.О. Програмові вимоги до формування навички читання молодших школярів і реалії шкільної практики.....	76
Назаренко Т.Г. Формування в учнів ліцею предметних та ключових компетентностей засобом навчального посібника «Прикладна економіка».....	81
Непорожня Л. В. Формування екологічної компетентності учнів гімназії засобами сучасного підручника фізики.....	85
Онопрієнко О. В. Апробація навчально-методичного забезпечення в пілотних класах НУШ.....	92
Онаць О. М. Стратегема формування здоров'язбережувальної компетентності учнів в опорному закладі освіти.....	99
Піддячий М. І. Педагогічні засади формування компетентностей старшокласників в освітньому процесі.....	112
Редько В. Г. Концептуальні засади змісту компетентнісно орієнтованого навчання іноземних мов у закладах загальної середньої освіти: лінгводидактичний аспект.....	114
Рогоза В. В. Вимоги до розроблення сучасного електронного підручника.....	123

Топузов Олег Михайлович,
*доктор педагогічних наук, професор,
член-кореспондент НАПН України,
директор Інституту педагогіки НАПН України,
м. Київ, Україна*

ВСТУПНЕ СЛОВО ДИРЕКТОРА ІНСТИТУТУ ПЕДАГОГІКИ НАПН УКРАЇНИ

Міжнародна науково-практична конференція «Проблеми сучасного підручника», яка з 2002 року традиційно проводиться Інститутом педагогіки НАПН України з метою висвітлення актуальних питань створення сучасної навчальної книги й апробації теоретичних і практичних розробок з проблем підручникотворення в Україні та за її кордонами.

Напрями роботи конференції:

- 1. Концептуально-методологічні засади створення сучасної навчальної книги.
- 2. Міжнародний досвід створення підручників для школи: тенденції та перспективи.
- 3. Експертне оцінювання якості навчальної книги: теорія та практика
- 4. Психолого-педагогічні вимоги до змісту та структури навчальних видань.
- 5. Електронні навчальні видання як компоненти сучасного інформаційноосвітнього середовища (теорія та практика створення електронного підручника, підручника-навігатора тощо).
- 6. Реалізація компетентнісного підходу в підручниках для загальної середньої освіти.
- 7. Розвивальний та виховний потенціал сучасних підручників.
- 8. Сучасний навчально-методичний комплекс як засіб підвищення мотивації та розвитку пізнавальних здібностей учнів.
- 9. Особливості проектування навчально-методичних комплексів для закладів вищої освіти.
- 10. Сучасні підходи до розроблення підручників для людей з особливостями психофізичного розвитку.

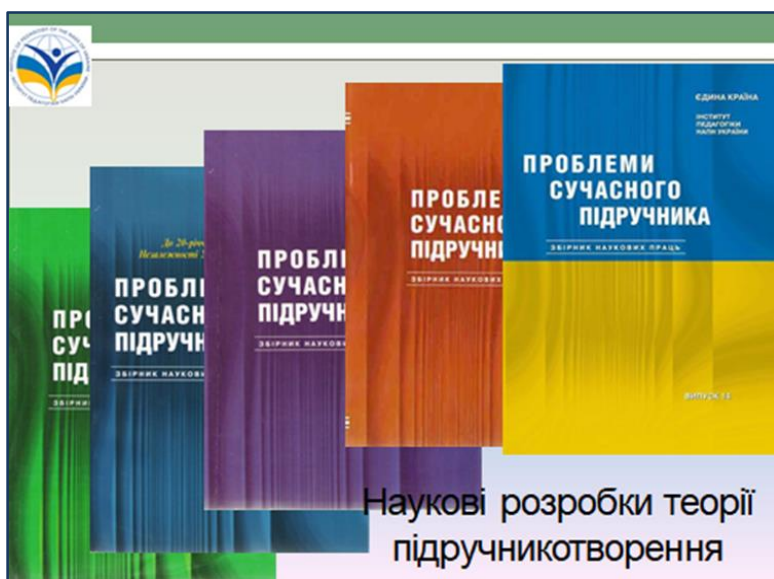
На пленарне засідання для детального обговорення винесено такі важливі для сучасної освіти питання, як:

- проблеми експертизи підручників, зокрема труднощі і здобутки цього процесу в Україні;
- новації у розробленні й апробації підручників для Нової української школи;
- можливості підручника як засобу формування ключових і предметних компетентностей учнів;
- інтегровані та електронні підручники;
- тощо.

Традиційно наукові дослідження будуть висвітлені в науковому періодичному виданні Інституту педагогіки НАПН України – збірнику

наукових праць «Проблеми сучасного підручника».

Хочу відзначити ту роботу, яку здійснює редакція цього видання: а це нові вимоги до редакційної політики, оновлення редакційної ради – усі ці зміни здійснюються задля отримання категорії Б, що

надається фаховим виданням України.

Новацією цієї конференції є те, що на початку роботи підготовлено наукове електронне видання «Збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції», а по її закінченню буде ще одне наукове видання «Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції», до якого ввійдуть доповіді й обговорення, що будуть відбуватися сьогодні. А

також – підсумки й рекомендації, які будуть узагальнені за результатами роботи. Адже головне завдання конференції – пошук відповіді й шляхів розв’язання проблем, обмін досвідом, презентація нових рішень й результатів досліджень.

Щодо обміну досвідом.

Як ви знаєте в Україні стартував україно-фінський проект «Навчаємось разом». Одним із напрямків якого є «Створення сучасного освітнього середовища» і розглядаються проблеми створення сучасних підручників.

Так от, приємно відзначити, що фінські колеги не просто відзначають якість українських підручників для Нової української школи, а беруть як зразки для себе підручники саме авторів Інституту педагогіки.

І нам є чим гордитись.

В Україні стартував фінський проект «Learning together» («Вчимося разом»).

- **Кластер №1 «Розвиток компетентностей учителя – вдосконалення системи професійної підготовки» передбачає:**
- моніторинг результатів запровадження нових програм з підготовки вчителів
- підготовку професійних стандартів для директорів та вчителів початкової школи
- інноваційні підходи в освітніх програмах для педагогічних університетів та закладів післядипломної освіти.
- **Кластер №2 «Популяризація освіти» передбачає:**
- підвищення рівня обізнаності про реформу освіти та її підтримки суспільством
- проведення цільових інформаційних кампаній
- посилення інституційної спроможності МОН у сфері суспільних комунікацій.
- **Кластер №3 «Створення сучасного освітнього середовища» передбачає:**
- створення ринку електронних освітніх ресурсів, зокрема підручників
- розвиток Національної освітньої електронної платформи (НОЕП)
- поширення практики обміну досвідом між вчителями за допомоги сучасних цифрових технологій.

У 2018 році в Інституті педагогіки НАПН України здійснено значну роботу з формування змісту освіти в Новій українській школі. Науковцями відділу початкової освіти Інституту педагогіки створено

типові освітні програми для 1-2 та 3-4 класів (керівник НДР – академік Олександра Яківна Савченко), які затверджено МОН України.

Підготовлено навчально-методичне забезпечення, у тому числі 11 підручників для 1-го класу та 12 підручників для 2-го класу.

Низку нових результатів здобуто у процесі дослідження проблем формування й навчально-методичного забезпечення змісту профільного навчання у старшій школі.

Підготовлено 17 підручників для 10-го класу; 14 підручників для 11-го класу.

Приємно відзначити нові співробітників Інституту педагогіки в підручкотворенні. Це – розроблення електронної підтримки підручників.

У підручниках наших авторів використовуються QR-коди, електронні додатки. Важливо відзначити те, що наші автори розробляють і ведуть самостійно сайти підтримки розроблених ними підручників. Наприклад, сайт Петра Володимировича Мороза.

Створення і впровадження цього ресурсу дає змогу забезпечити навчання історії через цілісну методичну систему.

Наші автори беруть участь у конкурсі електронних підручників. І приємно відзначити їх перемоги, зокрема електронним підручником Надії Михайлівни Бібік.

**Сподіваюсь, що сьогодні ми обговоримо ще багато нових ідей.
То ж бажаю всім плідного й конструктивного обговорення!**

Андрусенко Ірина Володимирівна,
*науковий співробітник відділу початкової освіти
Інституту педагогіки НАПН України,
м. Київ, Україна*

ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ ГРАМОТНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ ПІДРУЧНИКА «Я ДОСЛІДЖУЮ СВІТ»

Вивчення проблеми формування екологічної грамотності, ступеня її теоретичної і практичної розробленості засвідчує про необхідність подальшого пошуку шляхів, що стимулюють потреби учнів в пізнанні навколишнього світу взаємозв'язків людини і природи. На цих засадах, вважаємо за необхідне, досліджувати потенціал навчальної діяльності молодших школярів у формуванні екологічної грамотності.

В останні роки проблему екологічної освіти досліджують українські вчені. Так, у дисертаційних роботах знайшли відображення питання системи формування складників екологічної культури (Л. Б. Лук'янова), виховання у дітей дбайливого ставлення до рослинного світу (Г. С. Марочко), узагальнення проблем екологічної освіти в педагогічній теорії і практиці роботи шкіл України (І. М. Костицька), розроблення змісту учнівських дослідницьких робіт з екології в позашкільних закладах (Г. П. Пустовіт), формування екологічних умінь молодших школярів (І. В. Андрусенко) та інші.

Водночас, проведені дослідження в галузі екологічної освіти переважно зорієнтовані на виховний аспект екологічного спрямування (О. Л. Пруцакова), екологічної культури учнів початкової школи (Г. С. Тарасенко), екологічного мислення (Г. П. Таран). Проблема формування екологічної компетентності молодших школярів досі розкритою не була.

Практика розвитку екологічної освіти в Україні, засвідчує залучення школярів до практичної діяльності екологічного спрямування, а саме, формування в учнів екологічних умінь шляхом систематизації та поглиблення знань, умінь і навичок, виявлення їхнього потенціалу, розроблення дидактико-методичного забезпечення для формування екологічних умінь учнів початкової школи під час вивчення інтегрованого курсу «Я досліджую світ» у початковій школі.

Формування екологічних умінь молодших школярів розглядається через інтеграцію навчальних предметів на рівні діяльнісного навчального компоненту. Частково процес формування екологічних умінь молодших школярів у процесі урочної і позаурочної діяльності представлено через організацію природоохоронної діяльності. Ефективність формування умінь в освітній практиці підтверджується дослідженнями І. В. Андрусенко, К. О. Баханова, Л. Г. Кондратової, Л. А. Мартинець, В. А. Нищети, О. В. Онопрієнко, О. М. Пехоти, Є. С. Полат, О. І. Пометун, Г. М. Шкільової, А. Д. Цимбалару та інших.

Серед компетентностей, які формуються у процесі вивчення курсу «Я досліджую світ», основоположними є природнича, технологічна, соціальна, історична, громадянська, здоров'язбережувальна освіта, що реалізовані у відповідних галузях Державного стандарту початкової освіти, й виявляються у здатності учнів розв'язувати доступні особистісні та соціально значущі практичні проблеми, пов'язані з життєвими потребами першокласника та його суспільного життя. У зв'язку з цим, ідеї щодо комплексного розв'язання проблеми формування в учнів першого циклу навчання екологічних умінь як основи екологічної грамотності нами реалізовані в новостворених підручниках для 1-х і 2-х класів «Я досліджую світ». Їх суть зводиться до втілення інтегрованого підходу, внутрішньопредметних і міжпредметних зв'язків, які забезпечують

формування ключових та предметних компетентностей учнів з використанням у навчальному процесі індивідуальних, парних та групових формах роботи, а також максимального включення самостійної роботи.

Процес формування екологічної грамотності в підручнику «Я досліджую світ» розкривається шляхом розроблення окремих розділів чи тем з екологічним змістом, пов'язаних із практичною діяльністю з виявлення, попередження та розв'язання реальних екологічних проблем.

Підручники вміщують завдання як репродуктивного, так і творчого характеру. Репродуктивні завдання охоплюють вправи на відтворення навчального матеріалу, його застосування у знайомих умовах («назви рослину», «назви предмети з якими будеш працювати», «назви предмети подані на малюнку» тощо). Вони спрямовані на розвиток дій та операцій процесу мислення, вміння розкривати причинно-наслідкові, цільові зв'язки, на розвиток логічних форм мислення (вміння робити висновки, будувати судження).

У підручниках передбачено формування активної позиції учнів у процесі здобуття знань і вмінь, накопичення практичного досвіду творчого застосування їх у нових умовах. Широкого впровадження набули інтерактивні методи, різноманітні форми самостійної роботи, що допомагає орієнтуватися на визначений Державним стандартом результат освітнього процесу – володіння учнями ключовими та предметними компетентностями.

Розроблена система вправ і завдань базується на практико-орієнтованій основі, характеризується багатофункціональністю, гнучкістю, різноманітністю, містить завдання різного рівня – від репродуктивного до творчого. Завдання репродуктивного й пошукового характеру сприяють активізації пізнавальної активності учнів. Крім того, передбачені вправи й завдання проблемного, ситуаційного характеру, мають потенціал для

формування в учнів наскрізних умінь, предметних та ключових компетентностей, такі, що потребують організації парної та групової роботи. Розробники підручників намагалися використовувати проблемну ситуацію, яка вирішуватиметься через практичні завдання проблемного характеру.

Оволодіння навчальним змістом здійснюється шляхом використання спеціальних методів пізнання, через дослідницьку діяльність учнів. Техніко-технологічні, раціонально-логічні і творчі завдання застосовані у підручниках з метою формування в учнів життєвого і практичного досвіду. Передбачені завдання практичного, дослідницького, творчого характеру, які можна використовувати для диференційованого навчання, доступні для учнів згаданого вікового періоду. Спостереження та досліді (складники природознавчої галузі) у підручнику розроблені відповідно до вимог методики навчання природознавства (Т. М. Байбара) за чіткими етапами, інструкціями з безпеки життєдіяльності учнів.

Ми прагнули задовольнити засобами підручника внутрішні мотиви учнів, стимулювати їхній інтерес, допитливість, потреби, задоволення від виконаної роботи завдяки цікавим завданням, творчим вправам, іграм, роботі з Інтернет-джерелами. Головні герої на сторінках підручника завжди приходять на допомогу учневі, вони застерігають від небезпеки, загадують загадки та грають з учнями в ігри. Реалізовано модель соціальної поведінки під час роботи в малих групах, які забезпечують сприятливі умови для комунікативної практики учнів та їх соціальної адаптації.

Інтегровані підручники «Я досліджую світ» для 1-х і 2-х класів спрямовані на формування ключових та предметних компетентностей, екологічної грамотності шляхом усвідомлення і дотримання правил природоохоронної поведінки; розвитку громадянської та соціальної компетентностей. Методичним апаратом підручників передбачено

залучення дітей до співпраці з іншими особами для досягнення спільної мети; виявлення активності в житті класу і школи; вираження поваги до прав інших осіб; застосування умінь діяти в конфліктних ситуаціях; засвідчення дбайливого ставлення до власного здоров'я і збереження здоров'я інших людей, дотримання здорового способу життя; стимулювання пізнавати себе і навколишній світ шляхом спостереження та дослідження, використання доступних інформаційних джерел. Перспективу подальшого наукового пошуку бачимо у розробленні методики реалізації інтегрованого курсу «Я досліджую світ» для учнів другого циклу навчання в початковій школі.

Барановська Олена Володимирівна,
*кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник відділу дидактики
Інституту педагогіки НАПН України,
м. Київ, Україна*

СУЧАСНИЙ ПІДРУЧНИК ГУМАНІТАРНОГО ПРОФІЛЮ: РОЗВИВАЛЬНИЙ ПОТЕНЦІАЛ

Проаналізувавши чинні освітні документи, педагогічну, психологічну та методичну літературу, можна виокремити основні проблеми, які є важливими для реформування старшої ланки закладів загальної середньої освіти: проблеми гуманізації, гуманітаризації, інтеграції, прогнозування, профілізації, фундаменталізації, змісту і технологій загальної середньої освіти. У цих напрямках працюють українські науковці-дидакти, методисти-предметники та багато інших.

Розвивальний потенціал сучасних підручників гуманітарного профілю базується на сучасній методологічній базі, яка включає в себе

обґрунтування сучасних тенденцій, принципів, комплексу педагогічних технологій та особливостей їх впровадження в навчальний процес закладів середньої освіти. Під час роботи над окресленою проблемою нами було виокремлено та обґрунтовано ключові тенденції реалізації педагогічних технологій профільного навчання за гуманітарним (філологічним) спрямуванням.

1. *Першою ключовою тенденцією реалізації педагогічних технологій профільного навчання за філологічним спрямуванням ми виділяємо тенденцію гуманітаризації освіти, яка розглядалася як засіб гуманізації освіти; як спосіб становлення індивідуального самовизначення особистості, розвитку її самосвідомості, самоосвіти для подальшої самореалізації в особистісному і професійному планах; як процес, спрямований на засвоєння особистістю гуманітарного знання, гуманітарного потенціалу кожної галузі знань. Ми у своєму дослідженні зазначали, що одним із найважливіших її практичних напрямів є підвищення в навчальному процесі статусу гуманітарних дисциплін за радикального їх оновлення. Провідними напрямками гуманітаризації навчання ми вважаємо: перегляд змісту навчання, відображення у ньому в доступній формі світової філософської й загальнокультурної спадщини, філософських і етичних концепцій, історії науки, створення цілісної бази педагогічних технологій за гуманітарним спрямуванням.*

2. *Другою тенденцією ми виокремлюємо тенденцію інтеграції навчання, яка базується на використанні інтегрованого підходу у вивченні предметів гуманітарного циклу, впровадженні міждисциплінарних зв'язків. Ми розглядаємо міжпредметну інтеграцію як тенденцію у світовій педагогіці, яка має вихід на сучасні технології, формування міжпредметної компетентності. Першим кроком в Україні у даному напрямку була розробка наскрізних міжпредметних програм навчання, міжпредметних*

методичних посібників, технологізація (наближення до реальних технологій змісту навчання). Професор В. Паламарчук займалася розробленням й упровадженням метапредметних програм формування і розвитку мисленнєвих умінь і навичок школярів для учнів 1 – 12-х класів. Професор О. Савченко є автором програм формування загально навчальних умінь та навичок для учнів початкової школи. Доробок О. Барановської (Почупайло) включає програми формування та розвитку читацьких та інформаційних умінь та навичок учнів 1-12-х класів (1992–2001).

Науковцями постійно здійснюється та оновлюється база інтегрованих підручників для старшої школи. Таким підручником гуманітарного спрямування є підручник Л. Курач та О. Фідкевич, розроблений в рамках дослідження проблеми інтеграції предметів гуманітарного циклу як ефективного засобу розвитку комунікативної компетентності учнів. Питанням інтеграції змісту навчання у підручниках ми займалися протягом попередньої теми дослідження, результати якої опубліковано в колективній монографії. Зокрема, розроблено концептуальну модель інтеграції навчання в старшій школі в умовах профільного навчання, методичні рекомендації для вчителів загальноосвітніх шкіл, науковців та методистів.

Третьою тенденцією реалізації педагогічних технологій профільного навчання за філологічним спрямуванням ми виділяємо тенденцію варіативності. У нашому дослідженні зроблено акценти на тому, що нагальною проблемою є постійне оновлення змісту гуманітарних предметів в сучасному інформаційному просторі. Зокрема, програми з літератури та суспільно-гуманітарних предметів мають постійно оновлюватися, доповнюватися новими темами, що відображують зміни у суспільстві та сучасній літературі.

З досвіду вчителів старшої школи можна виокремити наступне. Анкетування вчителів старшої школи показало, що 44% учнів беруть участь у виборі спеціальних курсів, факультативних курсів, які поглиблюють знання з обраного ними профілю навчання; 28% – ні; 28% – частково. Приблизно таким же чином розподілились відповіді вчителів на запитання чи вважаєте Ви достатнім змістову наповненість Вашого предмета (45%; 25%; 30%); чи вважаєте Ви достатнім змістову наповненість додаткових курсів за вибором (40%; 30%; 30%). Результати анкетування вчителів профільної школи щодо питання інтеграції показали, що інтеграцію вважають нагальною необхідною, зокрема, на базі таких предметів, як: мистецтво-історія, літератури, біологія-хімія-фізика, географія-країнознавство, математика-інформатика тощо. Важливим вчителі вважають, також викладання суміжних курсів: країнознавство, художня культура, громадянська освіта та ін. Зазначено також, що інтегрованими підручниками вчителі не користуються (видання не дійшли до школи). Приведені попередні дані з проведеного анкетування 2019 року. *Вчителі вважають необхідним:* можливість вивчення досвіду в іноземних колег; зміна наповненості змісту предметів; застосування різних педагогічних технологій гуманітарного та гуманістичного спрямування; підготовка учнів до конкуренції на ринку праці; полегшення суспільної інтеграції, соціалізації учнів; формування особистості, здатної критично мислити, навчатися протягом життя; формування майбутньої інтелектуальної еліти; допомога учневі у виборі життєвої траєкторії, підготовка до складання іспитів; створення сучасної бази підручників для старшої школи.

Бурда Михайло Іванович,

доктор педагогічних наук, професор,

завідувач відділу математичної та інформатичної освіти

Інституту педагогіки НАПН України

м. Київ, Україна

ОСОБИСТІСНА ОРІЄНТАЦІЯ ЗМІСТУ НАВЧАННЯ МАТЕМАТИКИ НА РІВНІ СТАНДАРТУ

Особистісна орієнтація змісту математичної освіти передбачає: рівневу і профільну диференціацію навчання; рівний доступ до якісної математичної освіти; гуманізацію освіти – створення умов для інтелектуального, соціального і морального розвитку особистості; посилення практико-діяльній, цінній і творчій складових у змісті математичної освіти. Особливого значення набуває створення під час навчання математики ситуацій успіху. Успіх, який переживає учень, активізує приховані його можливості, сприяє емоційно-ціннісному ставленню до об'єктів пізнання, реалізації розумових зусиль.

Зміст навчання має відповідати суспільно-економічним запитам до шкільної математичної освіти. Відбираючи навчальний матеріал важливо враховувати значення математичної освіти для життєдіяльності особистості та цілі, які ставить суспільство перед навчанням математики. Цілі освіти виступають як один із засобів конструювання змісту. Основне тут передбачити технологічні, економічні, соціально-культурні і духовні тенденції розвитку суспільства, оскільки вони впливають на спрямованість змісту, на співвідношення гуманітарного і природничо-математичного циклу дисциплін у навчальному плані школи. Тому необхідний аналіз основних сфер суспільного життя (матеріального виробництва, духовного і культурного простору, управління, соціально-політичного і сімейно-побутового життя), в основі яких лежать відповідні види діяльності. Вони

педагогічно переосмислюються з урахуванням психологічних і навчальних можливостей учнів, групуються і відображаються в змісті освіти: в знаннях про види діяльності, в уміннях і навичках їх реалізації, в досвіді емоційно-ціннісного ставлення до видів дійсності, до системи цінностей суспільства.

Кінцевим результатом навчання є сформовані математичні компетентності (змістові, процесуально-операційні, дослідницькі, інформаційно-технологічні) та ключові як здатності учня успішно діяти в навчальних і життєвих ситуаціях і нести відповідальність за свої дії. Ключові компетентності сприяють виробленню в учнів ціннісних орієнтацій, правильної поведінки стосовно енергоресурсів, свого здоров'я, своїх фінансів, навколишнього середовища, стосунків між людьми, сприяють усвідомленню значення математичної освіти для успішної життєдіяльності в сучасному суспільстві.

Проблема, яка потребує вирішення, пов'язана з відображенням компонентів математичної науки в шкільних підручниках і психолого-дидактичним його обґрунтуванням. Потрібні дослідження таких питань: відображення математики як діяльності в змісті шкільної освіти (через методологічні знання, методи та способи діяльності, що відповідають логіці пізнання в математиці); врахування тенденцій розвитку математики (генералізації знань, посилення функції теорії в науці, інтеграції і диференціації науки). Переосмисленню традиційного змісту шкільної математики спонукають також зміни в галузях техніки, економіки, виробництва, комунікацій, які ставлять нові вимоги до математичної підготовки професійних кадрів.

Навчання математики має забезпечувати знання, достатні для продовження освіти або кваліфікованої праці. Ця вимога передбачає реалізацію в процесі навчання основних функцій математичної освіти:

власне математична освіта; освіта за допомогою математики; спеціалізуюча (у старшій школі) – як елемент професійної підготовки. Традиційно домінувала перша функція. Проте більшу увагу треба приділяти другій функції (освіта за допомогою математики), яка полягає у спрямуванні змісту предмета на вироблення якостей мислення, необхідних для адаптації і повноцінного функціонування людини в суспільстві, на засвоєння математичного апарату як засобу постановки і розв'язання проблем реальної дійсності.

Особистісна орієнтація змісту навчання передбачає врахування при його відборі структури і рівнів навчальної математичної діяльності учнів. Зміст навчання і тип мислення взаємообумовлені: рівень змісту проектує певний тип мислення (переважно емпіричний чи теоретичний) і, навпаки, останній враховується при відборі змісту. Мислення учня реалізується в його навчальній діяльності, яка включає взаємозв'язані компоненти: мотиваційний; змістовий; процесуально-операційний; прогностичний. Залежно від змісту компонентів у навчальній діяльності переважають емпіричні (чуттєво-предметні) або теоретичні (раціональні) узагальнення. Навчальна діяльність, де домінують емпіричні узагальнення, може бути результатом вивчення математики на рівні стандарту.

Навчальний матеріал, що вивчається на рівні стандарту, в більшій мірі ніж на профільному рівні, має спиратися на наочність і інтуїцію учнів, на їх життєвий досвід, що робить його доступним. Вивчення математичних фактів, як правило, розпочинається з аналізу учнем його емпіричного досвіду (відповідних прикладів, моделей чи малюнків, які мають виконувати не лише ілюстративну, але і евристичну роль). Це дає змогу з'ясувати істотні ознаки понять, властивості математичних об'єктів і самостійно сформулювати відповідні твердження. На цьому рівні вивчення математики систематично використовуються конструктивні означення, які

дають змогу учневі усвідомити процес створення (побудови) відповідних математичних об'єктів.

Поєднання неперервної і дискретної математики – важлива риса сучасних її курсів. Розвиток комп'ютеризації, інформаційних мереж, автоматизованих інформаційних систем висуває специфічні вимоги до стилю мислення людини, а отже, і до змісту шкільної математики. Введення елементів дискретної математики дасть змогу, з одного боку, більш результативно опанувати інформатику, а з другого, - посилити прикладну спрямованість курсів шляхом розширення меж застосування математичних методів у природничих і гуманітарних дисциплінах. Основна тут проблема полягає в тому, що в природничих і гуманітарних дисциплінах застосовуються різні за своєю природою математичні моделі. Різні також і способи побудови та дослідження цих моделей. У природничих дисциплінах провідну роль відіграють кількісні моделі, як результат кількісного вираження реальних процесів. Для їх дослідження використовуються традиційні розділи математики, в основному початки математичного аналізу, елементи теорії ймовірностей і математичної статистики. Тоді як у гуманітарних курсах переважають структурні моделі, побудова і дослідження яких потребує залучення нових розділів математики, насамперед елементів дискретної математики. Ці особливості необхідно враховувати відбираючи зміст математики для природничих і гуманітарних профілів.

Діяльнісний підхід до навчання математики передбачає: постійне залучення учнів до різних видів навчально-пізнавальної діяльності; засвоєння формально-логічних і оперативних знань (як треба діяти в конкретних ситуаціях, щоб досягти поставленої мети); засвоєння не лише готових знань, а й способів цього засвоєння, способів міркувань, які застосовуються в математиці; створення методичних ситуацій, які

стимулюють самостійні відкриття учнями математичних фактів; перенесення акцентів із збільшення обсягу інформації, призначеної для засвоєння учнями, на вироблення вмінь її використовувати для досягнення певних цілей. Тобто навчальний матеріал обов'язково має включати діяльнісний компонент – де і як його застосовувати.

Зміст навчання має бути спрямованим на творчий розвиток учня. На поглибленому і профільному рівнях вивчення математики розвивальний ефект відбувається здебільшого на основі вироблення вмінь доводити твердження і розв'язувати задачі, застосовувати методи математики, розуміння аксіоматичної її побудови, суті абстрактних математичних конструкцій. Але на рівні стандарту потрібно більше враховувати значення математики в діяльності людини сьогодні і, особливо, в історичному контексті (на її основі започатковувалися і розвивалися інші науки), доцільно поряд з питаннями, пов'язаними з логічною побудовою курсів, якомога ширше використовувати образно-чуттєвий, естетичний, художньо - графічний, емоційно-ціннісний потенціал математики. Зміст має відображати досвід творчої діяльності, відповідні ціннісні орієнтації (фрагменти історії математики, математичних теорій і методів, долі вчених, які зробили визначні відкриття і ін.). Розвивальну функцію навчання реалізує також персоніфікований виклад матеріалу, тобто подання, де це можливо, математичних фактів з погляду їх історичного становлення і розвитку. Важливу роль у навчанні математики відіграє систематичне використання історичного матеріалу, який підвищує інтерес до вивчення математики, стимулює потяг до наукової творчості, пробуджує критичне ставлення до фактів, дає учням уявлення про математику як невід'ємну складову загальнолюдської культури. Ознайомлення учнів з іменами та біографіями видатних учених, які створювали математику, зокрема

видатних українських математиків, сприятиме національному і патріотичному вихованню школярів.

Навчання математики повинно розкривати гносеологічне її значення. Один із шляхів – ознайомлення учнів як з поняттям математичної моделі, так і з методом математичного моделювання, вироблення уявлень про роль цього методу в науковому пізнанні та практиці, формування вмінь свідомо будувати простіші математичні моделі. Вивчаючи математику, школярі мають усвідомити, що процес її застосування до розв’язування будь-яких прикладних задач розчленовується на такі етапи: формалізація; розв’язування задачі у межах побудованої моделі; інтерпретація одержаного розв’язання задачі та застосування його до вихідної ситуації. Зміст навчального матеріалу повинен забезпечувати оволодіння учнями математичною культурою такого рівня, коли освоюються всі три виділені етапи застосування математики до розв’язування задач, які виникають у людській практиці.

Література

1. Бурда М. І. Методичні вимоги до підручника з математики рівня стандарту/ Проблеми сучасного підручника: зб. наук. праць.– К.: Педагогічна думка, 2018. – Вип. 19. С. 70–78.
2. Бурда М. І. Прикладна спрямованість змісту шкільної математичної освіти /Наукове забезпечення розвитку освіти в Україні: актуальні проблеми теорії і практики (до 25-річчя НАПН України): зб. наук. праць. – К.: Вид. дім «Сам», 2017. – С. 211–216.
3. Бурда М. І. Реалізація наскрізних ліній ключових компетентностей у підручниках з математики /Проблеми сучасного підручника: зб. наук. праць.– К.: Педагогічна думка, 2017. – Вип. 18 – С. 92–97.
4. Бурда М. І., Тарасенкова Н. А, Васильєва Д. В., Вашуленко О. П. Концепція математичної освіти 12-річної школи //Математика в рідній школі. – 2018.– № 7– 8.– С. 2 – 8.
5. Математика (алгебра і початки аналізу та геометрія, рівень стандарту): підруч. для 10 класу закладів загальної середньої освіти/ М. І. Бурда, Ю. І. Мальований, Н. А. Тарасенкова, Т. В. Колесник – К.: УОВЦ «Оріон», 2018. – 299 с.

Васильєва Дарина Володимирівна,
*кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник
відділу математичної та інформатичної
освіти Інституту педагогіки НАПН України,
м. Київ, Україна*

РЕАЛІЗАЦІЯ КЛЮЧОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ У ПІДРУЧНИКАХ З МАТЕМАТИКИ ДЛЯ ЛІЦЕЮ

Реформування загальної середньої освіти характеризується заміною освітньої парадигми просвітительства на парадигму компетентності та особистісного досвіду. У Законі України «Про освіту» метою повної загальної середньої освіти визначено всебічний розвиток, виховання і соціалізація особистості, яка здатна до життя в суспільстві та цивілізованій взаємодії з природою, має прагнення до самовдосконалення і навчання впродовж життя, готова до свідомого життєвого вибору та самореалізації, відповідальності, трудової діяльності та громадянської активності. Для досягнення цієї мети слід у закладах освіти створювати умови для формування в учнів ключових компетентностей, необхідних підростаючому поколінню для успішної життєдіяльності.

У Концепції Нової української школи та Навчальних програмах з математики визначено 10 ключових компетентностей, у формування яких має зробити певний внесок кожен предмет, зокрема і навчання математики. Особлива увага сьогодні акцентується на чотирьох наскрізних лініях ключових компетентностей («Екологічна безпека та сталий розвиток», «Громадянська відповідальність», «Здоров'я і безпека», «Підприємливість та фінансова грамотність»), які спрямовані на формування в учнів здатності застосовувати знання й уміння у реальних життєвих ситуаціях. Детальний аналіз кожної з наскрізних ліній, а також

шляхи їх реалізації в процесі навчання математики у закладах середньої освіти II ступеня, зроблено в нашому посібнику [3]. У ньому подано систему задач і методичні рекомендації щодо інтеграції та реалізації наскрізних ліній ключових компетентностей у процес навчання математики.

Відповідно до Закону України «Про освіту» повну середню освіту молодь здобуватиме у ліцеях - закладах середньої освіти III ступеня, що забезпечують профільну середню освіту. Вивчення математики на профільному та поглибленому рівні передбачає більш повне опанування понять, законів, теорій; використання інноваційних технологій навчання; організації дослідницької, проектної діяльності тощо. За цих умов в учнів виникає ще більша потреба у набутті предметних і ключових компетентностей (знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей), потрібних для життя і подальшого навчання. Математика як наука і частина загальнолюдської культури має потужний аксіологічний потенціал, а тому навчання математики в школі має зробити певний внесок у розвиток підростаючого покоління, його соціалізацію та підготовку до майбутньої професійної діяльності.

Зміст програми з математики для учнів ліцею містить навчальні теми, що стосуються експоненціальних і логарифмічних функцій та їх властивостей, інтегрального та диференціального числення, теорії ймовірностей і математичної статистики, визначення площ поверхонь і об'ємів геометричних тіл тощо. Математичний апарат з цих тем є засобом моделювання реальних процесів, що відбуваються у природі, техніці та людській життєдіяльності. Використовуючи його учні можуть розглядати розв'язування не лише абстрактних (чисто математичних задач), а й будувати математичні моделі для дослідження реальних процесів людської життєдіяльності. Наприклад, за допомогою показникової функції можна моделювати стан довкілля та збільшення чисельності популяцій.

Логарифмічною функцією описують процеси життєдіяльності людини – наприклад об'єм легенів залежно від віку. Використовуючи похідну визначають найбільші та найменші значення функцій, швидкість протікання процесів тощо.

Сучасні учні хочуть навчатися за цікавими і сучасними підручниками. З цією метою в Україні вже кілька разів відбуваються конкурсні відбори проектів підручників математики для учнів ліцеїв (10 - 11 класів). Інструктивно-методичні матеріали щодо здійснення науково-методичної експертизи електронних версій проектів підручників містять окремі вимоги, що стосуються реалізації в підручниках компетентнісного підходу та наскрізних ліній ключових компетентностей. Розглянемо конкретні приклади.

Однією з вимог передбачається, що в умовах компетентнісного навчання підручник стає механізмом реалізації інновацій у змісті освіти. Зміст підручника має бути спрямований на формування предметної та розвиткові ключових компетентностей, а сам підручник має містити не стільки описи і пояснення, скільки спонукати до навчально-пізнавальної діяльності. У цьому контексті у підручниках пропонуються, наприклад, такі рубрики:

- Узагальнюйте міркуючи.
- Мисліть творчо, логічно, системно.
- Розв'яжіть самостійно.
- Згадайте головне.
- Застосуйте на практиці
- Перевірте, як засвоїли матеріал розділу.

Іншою вимогою встановлено, що важливу роль у реалізації компетентнісного навчання мають відіграти навчальні завдання, спрямовані на пояснення фактів, процесів, явищ, виявлення причинно-

наслідкових зв'язків, відкриття нових знань або способів дій, розв'язання проблем практичного характеру тощо. Корисно, щоб такі завдання будувалися на матеріалі не лише одного навчального предмета, а були комплексними, передбачали залучення знань з інших предметів, як наприклад в підручниках співробітників нашого відділу [1, 2].

- З пункту А вийшов на прогулянку пішохід зі швидкістю v км/год. Після того, як він відійшов від А на 6 км, з пункту А слідом за ним виїхав велосипедист, швидкість якого була на 9 км/год більша за швидкість пішохода. Коли велосипедист наздогнав пішохода, вони повернули назад і повернулися разом в А зі швидкістю 4 км/год. При якому значенні v час прогулянки пішохода буде найменшим?

- Із триметрових і чотириметрових колод того самого діаметра потрібно заготувати машину дров, розпилявши колоди на куски довжиною 1 м. Які колоди вигідніше розпилювати? Відповідь поясніть.

Ще одна вимога до методичного апарату підручника стосується забезпечення позитивного впливу на формування мотиваційної сфери (визначення потреб, мотивів, намірів, цілей, прагнень), соціальних (почуття патріотизму, національної самосвідомості) та особистісних (гуманність, працелюбність, чесність, правдивість тощо) цінностей, а також громадянської позиції та інших моральних якостей особистості, її поглядів, переконань, життєвих пріоритетів. У підручниках математики ця вимога реалізується по-різному, зокрема через включення відомостей про здобутки відомих українських учених.

Створенням української математичної термінології займався видатний український математик, академік Михайло Пилипович Кравчук (1892 – 1942), який родом з Волині. Основні праці вченого стосуються розділів вищої математики і відомі широко за межами України. Дбаючи про

розвиток математичної освіти, він висунув багато плідних ідей, які й нині реалізуються в навчанні школярів і студентів. [1]

Інший спосіб – це включення завдань, сформульованих англійською мовою, які містяться у спеціальній рубриці «Математика без кордонів».

Визначені у програмах предметні та ключові компетентності є основою для успішної самореалізації учнів. Навчання математики в ліцеї має допомогти молоді створити свою систему цінностей – визначити ставлення до себе і своєї діяльності, до світу й оточення, до культури й науки тощо. З цією метою в сучасних програмах з математики включені наскрізні лінії ключових компетентностей, які спрямовані на формування відповідних ціннісних орієнтацій. Розглянемо, як у підручниках математики можна реалізувати наскрізні лінії ключових компетентностей через включення задач відповідного змісту.

Підприємливість і фінансова грамотність - розвиток лідерських ініціатив, здатність успішно діяти в швидкозмінному середовищі, розуміння учнями практичних аспектів фінансових питань.

- Відомо, що для деякої фірми витрати на випуск x одиниць продукції описуються функцією: $K(x) = 0,002x^3 - 0,3x^2 + 20x + 100$ (грн), а дохід, одержаний від реалізації x одиниць продукції, можна обчислити за формулою $K(x) = 200x - 0,05x^2$ (грн). Визначте приріст витрат та доходу при збільшенні випуску продукції: а) з 20 до 100; б) з 30 до 50.

- Підприємець виготовляє з прямокутної алюмінієвої труби розсувні драбини з двома запобіжними ременями. На кожній стороні драбини є 7 щабелів, що закріплені на двох опорних жердинах. Установіть, скільки погонних метрів труби має купити підприємець для виготовлення однієї такої драбини, якщо ширина драбини 0,5 м, а довжина у 3,3 разу більша. Врахуйте, що довжина профіля труби — 6 м. Чи вистачить підприємцю 18

000 грн, щоб придбати труби на виготовлення 5 таких драбин, якщо погонний метр труби коштує 255 грн?

Екологічна безпека та сталий розвиток - формування в учнів соціальної активності, відповідальності та екологічної свідомості, готовності до збереження довкілля і розвитку суспільства.

- Офіційних сміттєзвалищ в Україні більше 4 тис., стихійних — 35 тис., тоді як у Німеччині (де населення майже вдвічі більше) їх лише 162. Знайдіть площу сміттєзвалищ в Україні, якщо вони становлять 7 % усієї території (603 628 км²). Відповідь округліть до цілих. Порівняйте площу сміттєзвалищ в Україні: а) з площею Данії; б) з площею Одеської області.

Громадянська відповідальність - формування відповідального члена громади і суспільства, що розуміє принципи й механізми функціонування суспільства.

- Електронна петиція — це особлива форма колективного звернення громадян (що дає можливість донести свої ініціативи) до Президента, Верховної Ради, Кабінету Міністрів України, Київської міської ради тощо. З електронними петиціями громадяни можуть звернутися через офіційний веб-сайт органу, якому вона адресована. Електронна петиція, адресована відповідно Президенту України, Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України, розглядається за умови збору на її підтримку не менш як 25 000 підписів громадян протягом не більше трьох місяців з дня оприлюднення петиції. А для розгляду петиції у Київській міській раді петиція має отримати не менше 10 000 підписів протягом не більше 90 днів. Уведіть потрібні позначення і запишіть за допомогою знаків нерівності умови, за яких петицію розглядатимуть у відповідному органі.

Здоров'я і безпека - становлення учня як емоційно стійкого члена суспільства, здатного вести здоровий спосіб життя і формувати навколо себе безпечне життєве середовище.

- Прочитайте вислів М. Амосова: «У більшості захворювань винна сама людина. Найчастіше вона хворіє через лінощі й жадобу. Щоб бути здоровим, потрібні власні зусилля, постійні й значні». Підрахуйте частоту використання у цьому вислові літери «й».

У сучасних підручниках математики (крім традиційних абстрактних задач) слід пропонувати прикладні задачі з реальними даними, що стосуються використання природних ресурсів, їх збереження та примноження; кількісних показників характеристики суспільства та його розвитку; безпеки й охорони здоров'я; планування господарської діяльності, складання сімейного бюджету та реальної оцінки власних можливостей тощо.

Модернізація шкільної математичної освіти спрямована на осучаснення мети та змісту навчання. Під час навчання математики важливо закласти підвалини цілісного наукового світогляду, забезпечити становлення високорозвиненої, гармонійної особистості. Ефективним засобом досягнення цієї мети є система задач, спрямована на реалізацію наскрізних ліній ключових компетентностей.

Література

1. Бурда М. І. Геометрія: Підручник для 11 класу загальноосвітнього навчального закладу/М. І. Бурда, Н. А. Тарасенкова, І. М. Богатирьова, О. М. Коломієць, З. О. Сердюк. – К.: Видавничий дім «Освіта», 2013.– 304 с.
2. Буковська О.І., Васильєва Д.В, Сільвестрова І.А., Фурман М.С. Алгебра і початок аналізу. 10 клас. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://undip.org.ua/upload/iblock/a07/bukovs%60ka_-vasyl%60eva_-sil%60vestrova_-furman.-algebra-10-klas_-prof_.pdf
3. Васильєва Д. В., Василюк Н І. Збірник задач з математики. 5-9 класи: Наскрізні лінії ключових компетентностей та їх реалізація. – К.: Видавничий дім «Освіта», 2017. – 112 с.
4. Навчальна програма з математики для учнів 10-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів. Профільний рівень. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv>

5. Навчальна програма з математики (алгебра і початки аналізу та геометрія) для учнів 10 – 11 класів загальноосвітніх навчальних закладів. Рівень стандарту. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv>.

Гаврилишена Олена Олександрівна,
*кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник
відділу науково-методичного забезпечення
видання навчальної літератури
Державної наукової установи
«Інститут модернізації змісту освіти»,
м. Київ, Україна*

СИСТЕМА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ШКІЛ ФІНЛЯНДІЇ ПІДРУЧНИКАМИ В КОНТЕКСТІ ОСВІТНІХ РЕФОРМ

Тему дослідження вважаємо актуальною та доцільною, адже важливого значення у розробці стратегії реформування системи управління загальною середньою освітою в Україні набуває питання забезпечення навчальних закладів підручниками та іншими засобами навчання, проте вивчення сучасної практики дозволили виокремити низку суперечностей з даного питання:

– між неперервним розвитком нових знань і неспроможністю школи передати їх учням в умовах застосування застарілого змісту підручників і невідповідних методів навчання;

– між необхідністю особистісно-орієнтованого підходу до навчання учнів як запорукою розвитку особистості школяра і пропозиціями сучасних підручників у вигляді стабільного і єдиного рівня розвитку для всіх школярів;

– між несвоєчасним надходженням підручників та початком навчального року, що значно ускладнює навчальний процес.

На особливу увагу заслуговує досвід організації освітньої системи Фінляндії. По-перше, тому що він вивчається і використовується в усьому світі як найкращий за даними міжнародних порівняльних досліджень, а по-друге, Уряд Фінляндії долучився до реформування середньої освіти в Україні для підтримки виконання плану заходів щодо впровадження концепції Нової української школи через впровадження загальнонаціонального проекту «Фінська підтримка реформи української школи, рахованого на 2018–2021 роки, що підкріплено створенням у 2018 році сучасної двосторонньої законодавчо-правової бази, а саме:

– Угодою між Урядами України та Фінляндської Республіки «Про реалізацію проекту «Фінська підтримка реформи української школи» [10]

– Законом України «Про ратифікацію Угоди між урядом України та урядом Фінляндської Республіки про реалізацію проекту «Фінська підтримка реформи української школи» [5], підписаний Президентом України.

У вищезазначених документах увагу зосереджено на трьох тематичних напрямках, що пов'язані між собою: розвитку компетенції вчителів, популяризації освіти та освітньому середовищі.

Так, у третьому тематичному напрямі проекту передбачено підтримку створення навчальних посібників та навчальних матеріалів, де основною стратегією його реалізації буде обмін досвідом між фінськими та українськими експертами та навчальними закладами; між авторами українських та фінських шкільних підручників і представниками видавництв.

Дослідження питання реформування фінської шкільної освіти є актуальними для багатьох науковців у галузі освіти. Так, становлення

системи шкільної освіти у Фінляндії та особливості її функціонування та розвитку досліджують такі українські вчені як В. Бутова [1], Л. Волинець [3], О. Локшина [3], Т. Пушкарьова [7], С. Сисоєва [8] та ін. Питання реформування фінської шкільної освіти у європейському контексті розглядалися у працях В. Загвоздкіна [4], К. Котуна [6]. Варто відзначити зарубіжних дослідників фінської освітньої системи: П. Салберг [9], А. Тэйлор [11] та інші.

Проте, на основі аналізу наукової літератури та нормативно-правової бази нами з'ясовано, що дослідження з питання особливості системи забезпечення шкіл Фінляндії підручниками майже відсутні. Зростання актуальності піднятої проблеми, її значущість та недостатня теоретична й практична розробленість обумовили вибір теми дослідження: «Система забезпечення шкіл Фінляндії підручниками в контексті освітніх реформ».

Метою нашого дослідження є аналіз системи забезпечення шкіл Фінляндії підручниками в контексті освітніх реформ для визначення перспектив застосування європейського досвіду в Україні в контексті розбудови Нової української школи.

Для досягнення поставленої мети було визначено дві задачі:

1. Розкрити систему забезпечення шкіл Фінляндії підручниками в контексті освітніх реформ.

2. Окреслити можливості творчого застосування позитивного досвіду Фінляндії в контексті розбудови Нової української школи.

Відповідно **до першої задачі** проаналізовано наукові джерела та нормативно-правові документи, які розкривають особливості системи забезпечення шкіл Фінляндії підручниками в контексті освітніх реформ.

З'ясовано, що у Фінляндії освітні реформи загальної середньої освіти щодо зміни, прийняття та впровадження нових національних курикулумів відбуваються кожні 10 років за чітко налагодженими децентралізаційними

рівнями: центральним, регіональним, місцевим.

Так, питаннями освіти на центральному рівні у Фінляндії опікуються Міністерство освіти і культури (Ministry of Education and Culture) і Національна освітня Рада Фінляндії (Finnish National Agency for Education).

Міністерство освіти і культури є найвищим органом і визначає політику в галузі освіти, відповідає за підготовку законодавства і свою долю державного бюджету. Національна освітня Рада Фінляндії несе відповідальність за реалізацію освітньої політики, розробляє Національний куррикулум.

Курикулум є основою для всіх процесів навчання і викладання у школі. Це загальна концепція, всеосяжна за змістом і складна на практиці. У широкому сенсі, курикулум визначає знання, вміння, установки та методи їх формування. Він охоплює такі сфери, як зміст предметів, педагогічні методи і підходи, поточне й підсумкове оцінювання, а також відповідні ресурси для організації, впровадження та викладання навчальних програм.

На регіональному рівні відповідні Ради розробляють план регіонального розвитку в співпраці з місцевими органами влади. Основна мета законодавства регіональної політики – підтримувати самостійний і збалансований розвиток регіонів.

На місцевому рівні адміністрація управляється місцевими органами влади. Найчастіше це муніципалітети або спільні муніципальні органи влади, які мають самоврядність і право стягувати податки.

Місцеві органи влади володіють значною мірою самостійності, несуть відповідальність за організацію базової шкільної освіти (1–9 класи) на місцевому рівні та її фінансування. Завдання місцевих органів влади полягає в тому, щоб надати всім дітям обов'язкового шкільного віку, включаючи дітей з розумовими або фізичними вадами, можливість вчитися відповідно до їх здібностей. Місцеві органи влади приймають рішення про

виділення коштів і підборі персоналу. Вони також можуть делегувати повноваження щодо прийняття рішень школам.

Виконавці освітнього стандарту (курукулуму) – це муніципалітети і самі школи, які розробляють свої власні місцеві навчальні програми в рамках національної основної навчальної програми. Вони також несуть відповідальність за практичне навчання, ефективність і якість своєї освіти.

Так, у 2015 році було затверджено курикулум для базової середньої освіти, а відповідні навчальні програми, які ґрунтуються на основному національному курикулум та розробляються вчителями були впроваджені на місцевому рівні для початкової та середньої освіти у серпні 2016 року.

Щоб запустити ці процеси реформування та отримати шкільні підручники, які будуть відповідати новим стандартам Національна освітня Рада попереджає видавництва про наміри створення нового курикулуму за 2–4 роки до впровадження освітньої реформи. Тому, одночасно з цим процесом, видавництво починає добір авторів для роботи над новим змістом шкільних підручників. Процес починається від видавництва. Вони мають зв'язки з науково-дослідними інститутами і вчительськими профспілками. По рекомендаціям, роблять добір професіоналів і формують авторський колектив для створення нових підручників. Обов'язково до авторського колективу повинні входити: шкільний вчитель, методист університету з викладання методики даного предмету, вчений з даної галузі науки.

Зазначимо, що з 1991 р. Фінляндія відмінила практику ліцензування та надання грифів як непотрібну. Також відсутні інституції експертиз шкільних підручників та навчальних матеріалів.

Після створення нового підручника видавництва організовують книжкові ярмарки, виставки, на які запрошують вчителів. Вчителі обирають підручник, який їм сподобався і проходять методичний курс

навчання за новим змістом підручника і методикою викладання, які організують видавництва та подають замовлення стосовно обраних підручників директору школи. Директор надає заявку щодо закупівлі обраних шкільних підручників та навчальних матеріалів до місцевих органів влади (муніципалітетів). У Фінляндії кожен з 311 муніципалітетів (дані на 2019 рік) має самоврядність і зобов'язаний надавати базові послуги людям, які проживають в їхньому районі. До таких послуг належить організація та фінансування безкоштовної базової освіти.

Зауважимо, що в 1994 р. в країні відбулися великі зміни в ступені централізації влади в освіті з наданням школам повної автономії. Кожен освітній відділ в муніципалітеті вирішує, скільки коштів вони дають окремим школам. Досить часто муніципалітети виділяють бюджет для кожної школи, а школи самостійно приймають рішення про використання.

Відповідно до **другої задачі** було з'ясовано: ефективність забезпечення підручниками системи освіти Фінляндії залежать насамперед від освітньої політики Уряду, яка ґрунтується на принципах безперервності та безкоштовності освіти; досвід Фінляндії демонструє тісний зв'язок децентралізації освіти на центральному, регіональному, місцевому рівнях з забезпеченням якості освітніх послуг у системі шкільної освіти; у фінській системі освіти вчителям надано високий ступінь свободи, гарантований законом, система самоуправління без інспекторів спирається на глибокі знання вчителів, котрі прагнуть узгодити свою творчість з навчальними задачами.

Виявлено, що для країни, яка має обмежені природні ресурси, освіта стала дорогою до економічного зростання, соціальної згуртованості та добробуту.

Темпи змін в шкільних системах XXI-го століття залишаються найбільш важливою причиною, по якій право вчителя на професію у Фінляндії є

обов'язковим, а не факультативним доповненням. Кожному вчителю важливо зрозуміти мету освітньої політики, щоб володіти нею і здійснювати її. Завдання полягає в тому, щоб спиратися на досвід вчителів і керівників шкіл і залучати їх до розробки навчальних стратегій і методів. Саме тому успішні шкільні системи роблять все можливе, щоб розвинути у вчителів почуття професійної практики, інакше, навіть найефективніші спроби втілити навчальний план в практику в класі будуть тягнутися більше десяти років, саме стільки часу потрібно, щоб донести цілі і методи через різні рівні системи освіти і включити їх в традиційні методи педагогічної освіти. Навіть найкращий міністр освіти не зможе адекватно задовольняти потреби мільйонів учнів, сотень тисяч вчителів і десятків тисяч шкіл самотійно. Освітні реформи стали результатом постійного пристосування школи до нових потреб окремої особистості і цілого суспільства [11].

На основі проаналізованого матеріалу, можна зробити наступні висновки: педагогічний авторитет Фінляндії забезпечується високим рівнем державної освітньої політики і системою освіти, яка є гарантом підготовки своїх громадян до життя у відкритому суспільстві й ґрунтується на принципах безперервності та безкоштовності освіти; система освіти Фінляндії демонструє тісний зв'язок децентралізації освіти на центральному, регіональному, місцевому рівнях з демократичним стилем управління навчальними закладами, а також делегуванням повноважень вчителям.

Вважаємо, що досвід освітньої політики Фінляндії щодо системи забезпечення шкіл підручниками є цікавим і потребує подальшого вивчення.

Література

1. Бутова В. О. Становлення системи забезпечення якості шкільної освіти у Фінляндії / В. О. Бутова // Пед. науки: теорія, історія, інноваційної технології. – 2011. – № 2 (12). – С. 125–135.
2. Гаврилишена О. О. / Проблема підручників у педагогічній теорії і практиці: досвід Фінляндії / Олена Олександрівна Гаврилишена // матеріали Міжнародного науково-практичного семінару «Економічні, соціальні та інформаційні аспекти європейських інтеграційних процесів» (8 – 9 листопада 2018 р.). – Київ – Подгайська. – [Електронний ресурс]. – 2018, с. 47 – 54. Режим доступу: <http://umo.edu.ua/materiali-konferencij-nimpr>.
3. Забезпечення якості загальної середньої освіти у провідних країнах Європи та США : Кол. монографія / Л. Л. Волинець, А. П. Джурило, Г. С. Єгоров, Н. М. Лавриненко, О. І. Локшина, та ін. / за заг. ред. Локшиною О. І. –К.: Інститут педагогіки НАПН України, 2015.–256 с.
4. Загвоздкин В. К. Финская система образования: модель эффективных реформ / В. К. Загвоздкин. – М.: Чистые пруды, 2008. – 32 с.
5. Закон України «Про ратифікацію Угоди між урядом України та урядом Фінляндської Республіки про реалізацію проекту «Фінська підтримка реформи української школи» № 2485-VIII, [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2485-19>.
6. Котун К. В. Європейські підходи до реформування педагогічної освіти у Фінляндії / Кирил Котун // Проблеми підготовки сучасного вчителя : зб. наук. пр. / Уман. держ. пед. ун-т ім. П. Тичини. – Умань, 2013. – № 7. – С. 342–348.
7. Пушкарьова Т. Особливості функціонування і розвитку фінської системи освіти / Тетяна Пушкарьова// Почат. шк. – 2013. – № 2. – С. 60–63.
8. Сисоева С. Освітні системи країн Європейського Союзу : загальна характеристика : навчальний посібник для студ. вищ. навч. закл. / Світлана Сисоева, Тетяна Кристопчук ; Нац. акад. пед. наук України, Київ. ун-т ім. Б. Грінченка. – Рівне : Овід, 2012. – 351 с.
9. Тэйлор А. О реформе системы образования в Финляндии / Адам Тэйлор // Проблемы упр. в соц. системах. – 2013. – Т. 5, № 8. – С. 132–133.
10. Угода між Урядом України та Урядом Фінляндської Республіки «Про реалізацію проекту «Фінська підтримка реформи української школи» № 246_001-18 [електронний ресурс] – Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/246_001-18.
11. Sahlberg P. A short history of educational reform in Finland / Pasi Sahlberg [Електронний ресурс]. – April 2009. Режим доступу : <file:///C:/Users/admin/Downloads/AshorthistoryofedunalreforminFinland.pdf>.

Доротюк Валентина Іванівна,
*кандидат психологічних наук,
завідувач відділу профільного навчання
Інститут педагогіки НАПН України,
м. Київ, Україна*

ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ КОМПЕТЕНТІСНО ОРІЄНТОВАНИХ ПІДРУЧНИКІВ

У статті першій Закону «Про освіту» визначається: «Компетентність – динамічна комбінація знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися, проводити професійну та/або подальшу навчальну діяльність».

Як ми бачимо, компетентність має базову психологічну складову, оскільки, ніяка інша наука чи її частина не володіє валідними методами визначення способів мислення, цінностей та інших особистісних якостей.

Для того, щоб сформувати компетентність в учня вчитель повинен сформувати ту динамічну комбінацію, про яку говориться в Законі.

Наше дослідження стосується нових форм і методів, які будуть ефективні у навчально-виховному процесі для використання вчителем у компетентісно орієнтованій освіті з використанням компетентісно орієнтованих підручників.

Підручники, для виконання Закону «Про освіту», повинні враховувати психологічну складову компетентності.

Оскільки основним користувачем підручника є учень, то логічно буде вважати, що його здібності і навчальні можливості повинні бути враховані при створенні підручника.

Щоб створити компетентісно орієнтований підручник, треба добре вивчити користувача, а саме:

- його способи сприйняття інформації та форми її подачі;
- його навчальні можливості та методи обробки отриманих знань;
- його способи мислення , уміння аналізувати та засвоювати друкований текст;
- його вікові психологічні характеристики, що впливають на роботу з підручником;
- уміння учня концентрувати увагу та тривалість цієї концентрації;
- побажання учня по дизайну та оформленню тексту підручника;
- інше.

Підручник повинен, як пазл складати цілісну картину з запитом учня, відповідно до його психологічних якостей. Він повинен бути якісним і давати гарний результат, адже на створення підручника ідуть державні кошти і слугувати він повинен навчанню і розвитку і соціалізації учнів в суспільство.

Щодо апробації новостворених підручників можна зазначити наступне.

Дослідникам відомо, що існує декілька типів вчителів, відповідно до способу викладання, що формується на основі особистісних якостей кожного. Це вчитель-предметник, вчитель-організатор, вчитель-комунікатор і т. д. Серед цих типів тільки вчитель-предметник в змозі дати аналіз змісту та форми викладу навчального матеріалу в підручнику, всі інші будуть оцінювати продукт поверхнево.

Отже, для створення сучасного компетентнісно орієнтованого підручника необхідно:

1. Створити постійно діючі навчальні курси з педагогічної психології для авторів компетентнісно орієнтованих підручників.
2. Забезпечити адекватну, науково обґрунтовану апробацію підручників із залученням учнів та професійних педагогів.
3. Ввести постійний моніторинг використання підручників для забезпечення зворотного зв'язку з користувачем.

Доротюк Ольга Геннадіївна,
*науковий співробітник відділу профільного навчання
Інститут педагогіки НАПН України,
м. Київ, Україна*

НЕВЕРБАЛЬНЕ СПІЛКУВАННЯ В ДІЯЛЬНОСТІ ПЕДАГОГА ЯК СКЛADOVA ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

Як стверджує Л. Мітіна, «взаємодія учня і вчителя полягає, насамперед, в обміні між ними інформацією пізнавального й афективно-оцінюючого характеру. І передача цієї інформації здійснюється як вербальним шляхом, так і за допомогою різних засобів невербальної комунікації».

Спілкуючись з учнями, учитель значну частину інформації щодо їхнього емоційного стану, намірів, відносини до чого-небудь одержує не зі слів учнів, а з жестів, міміки, інтонації, пози, погляду, манери слухати.

Невербальні аспекти спілкування відіграють істотну роль і в регулюванні взаємин, установленні контактів, багато в чому визначають емоційну атмосферу і самопочуття як учителя, так і учня.

Засоби невербального спілкування завжди відповідним чином задіяні в ході навчально-виховного процесу, незважаючи на те, що, як правило, педагог не усвідомлює їхнього значення. Загально прийнято, що у взаємодії вчителя з дітьми, як утім будь-яких суб'єктів спілкування, невербальне спілкування здійснюється по декількох каналах: міміка; дотик; жест; дистанція спілкування; візуальна взаємодія; інтонація.

Таким чином, можна зробити висновок - невербальний аспект спілкування займає значне місце в процесі взаємодії вчителя з дітьми. Для того, щоб полегшити свою роботу, учитель повинен уміти спілкуватися з дітьми навіть не розмовляючи, повинний брати до уваги не тільки мову

учня, але і кожен його жест, погляд, кожен рух, у свою чергу строго контролювати свою невербальну поведінку.

Аналіз проблеми невербального спілкування в професійно-педагогічній діяльності сучасного вчителя дозволяє зробити наступні висновки:

- невербальний аспект спілкування залишається недостатньо дослідженим у психолого-педагогічній науці і донині. Серйозним вивченням даної проблеми вчені стали займатися лише в останні 40 років.

- у процесі взаємодії в системі "учитель-учень" невербальне спілкування відіграє значну роль. Виходячи з цього, учитель повинен володіти не тільки високою мовною культурою, але і культурою невербальної поведінки, чи культурою використання так званих виразних рухів, оскільки відомо, що різні види невербального спілкування містять у собі часом набагато більше інформації, ніж слова. У зв'язку з цим, проблема значимості невербального компонента в структурі педагогічної діяльності заслуговує на особливу увагу і вимагає ретельного пророблення.

Дудар Аліна Віталіївна,
заступник директора Великодимерського НВО
Броварського району Київської області
м. Бровари, Україна

СУЧАСНИЙ ПІДРУЧНИК ОЧИМА УЧНІВ

Проблема сучасного підручника завжди була і є актуальною, адже підручник - основний засіб навчання. У його створенні беруть участь наукові працівники, викладачі, а учні та вчителі разом втілюють на практиці ті концепції, які закладені розробниками підручників.

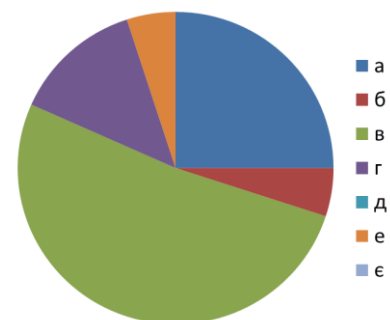
На сьогоднішній конференції ми почули думки фахівців у цій галузі, але я уповноважена Великодимерським навчально-виховним об'єднанням Броварського району Київської області донести думку учнів до Вас, поважне товариство.

Сучасний підручник. Який він?

Для того, щоб з'ясувати, як характеризують учні підручники, в квітні 2019 року проведено дослідження на базі НВО. Опитано 62 учні (39 дівчаток та 23 хлопчики) віком від 12 до 15 років.

Розроблена анкета «Сучасний підручник очима учнів» складається із 6 запитань (5 тестових та 1 відкритої форми).

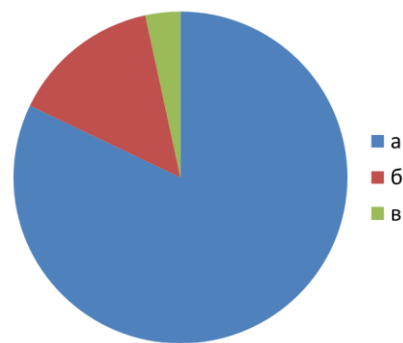
1. **На що ти звертаєш увагу, коли отримуєш підручник?** За результатами дослідження: 50% учнів звертають увагу на спосіб подання інформації, 24% - на товщину книги, 13% - на зміст, 12% - наявність ілюстрацій, 1% - на

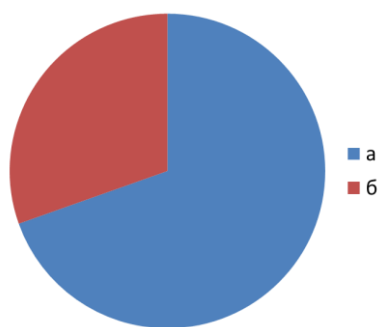
передмову. У категорії “Допиши своє”: якість сторінок, у якому стані книга.

2. Критерії, за якими підручник став улюбленим.

55% опитаних відмітили, що навчальний матеріал викладено доступно, 34% - параграфи містять цікаві факти, 11% імпонує багато ілюстрацій. Допиши своє: невеликі параграфи, але інформація по темі.

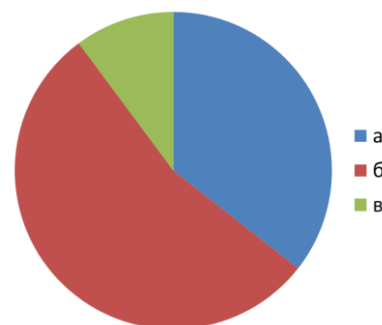
3. Те, що ми вивчаємо за підручниками, необхідне для повноцінного життя у сучасному світі.

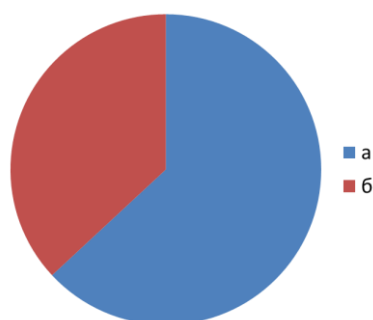
Пропонувалися два варіанти: так – 48%, ні – 23%, проте частина учнів зазначили – не завжди (29%).

4. Що найбільше не подобається у підручниках?

Учні відмічають довгі параграфи (34%), незрозумілі для запам'ятовування терміни (52%), вагу книги (14%). Учні дописали: якість матеріалу підручника, незрозуміле пояснення правил.

5. Навчальний матеріал краще вивчати:

а) за паперовими підручниками (66%), за електронними підручниками (34%). Аргументи, наведені учнями такі: по паперових підручниках матеріал зрозуміліший, не так псується зір, електронний підручник може заважати вчитися:

учень відволікається від уроку і грає в ігри, які не мають відношення до навчального матеріалу. Аргументи за електронний підручник: в одній електронній книзі зібрані всі підручники, такий підручник компактний, не потрібно носити багато книжок.

6. Яким ти уявляєш підручник майбутнього?

Основні характеристики, виділені учнями, такі: електронний/паперовий, компактний, модний, цікавий, зрозумілий. Є окремі думки, що навчальна книга не зміниться.

Коллективний опис підручника майбутнього:

1. Можливо, у майбутньому не буде підручників, і людей будуть програмувати за допомогою флешок у мозку.

2. Це підручник, який видаватимуть на початку робочого дня, а після уроків збиратимуть. У такий спосіб ми збережемо спину у кращому стані.

3. Ця книга не матиме форми, її можна скласти удвоє, і вона не помнеться.

4. Це – електронний підручник, можливо, носій, який вбудований у парту. Інформація з'являється, коли натискаєш спеціальний браслет на руці.

5. Підручник містить невеликі параграфи, і інформація подається у доступній формі. Містить цікаві групові завдання, ідеї для проектів, ілюстрації та схеми – обов'язкові. У кінці підручника зібрані правила та визначення. До кожної теми створено відео урок. У цьому підручнику можна робити позначки та примітки для кращого запам'ятовування. Обов'язково потрібно, щоб підручник був з такого матеріалу, що не рветься.

Проведене опитування було миттєвим, і учні не мали часу ретельно обдумувати відповіді.

Це дослідження констатує відношення учнів до сучасного підручника. Ми проаналізували збірний образ навчальної книги. Учні бачать підручник

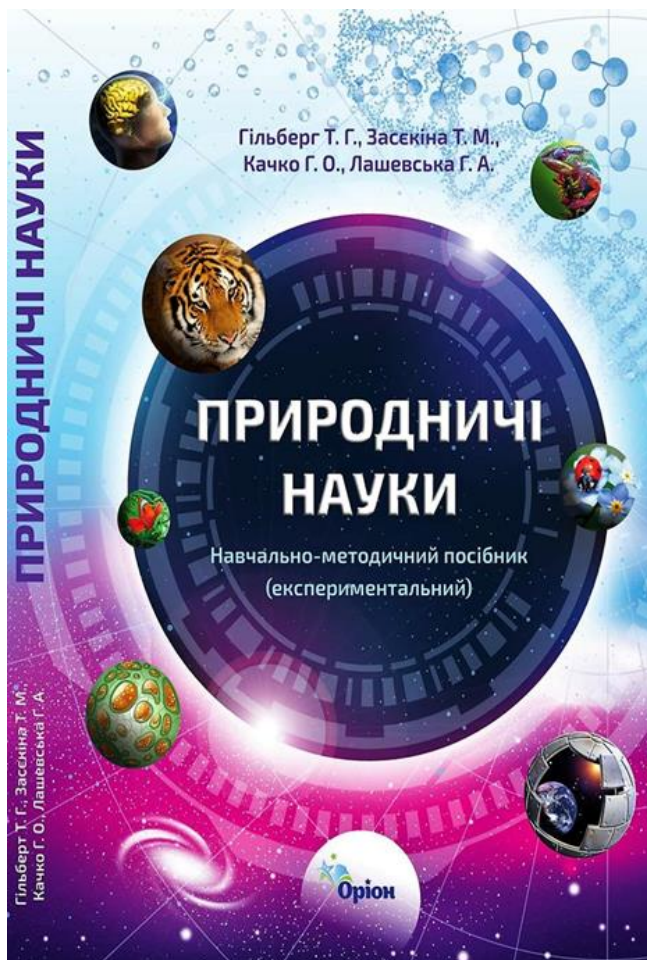
як той, який вдало організовує їхню освітню діяльність, а з іншого боку створює умови для самостійного конструювання своєї навчальної діяльності.

Засекіна Тетяна Миколаївна,
кандидат педагогічних наук,
провідний науковий співробітник
відділу інтеграції змісту
загальної середньої освіти,
Інститут педагогіки НАПН України,
м. Київ, Україна

КОНЦЕПЦІЯ ПІДРУЧНИКА ІНТЕГРОВАНОГО КУРСУ «ПРИРОДНИЧІ НАУКИ»

В Україні розпочато експеримент всеукраїнського рівня «Розроблення і впровадження навчально-методичного забезпечення інтегрованого курсу «Природничі науки» для 10–11 класів закладів загальної середньої освіти» (наказ Міністерства освіти і науки № 863 від 03.08. 2018 року).

Навчальна програма з курсу «Природничі науки» для 10-11 класів закладів загальної середньої освіти розроблена на підставі Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 № 1392.

Предмет «Природничі науки» одночасно реалізує всі компоненти освітньої галузі «Природознавство» державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти в такому співвідношенні:

загальноприродничий компонент – 10%, географічний – 11%, хімічний – 16%, біологічний і екологічний – 27%, астрономічний і фізичний – 36%. Призначений для учнів, для яких природничі предмети не є профільними. Вивчення курсу базується на знаннях і компетентностях, набутих учнями в основній школі і спрямоване на подальше формування їхнього світогляду, розширення розуміння широкого спектру наукових ідей астрономії, біології, географії, екології, фізики і хімії у цілісному пізнанні природи.

Провідною ідеєю курсу є те, що складні та різноманітні явища природного світу можуть бути пояснені: з точки зору системи природничих наук; з точки зору потреб і стану людини, суспільства і навколишнього середовища; з еволюційної точки зору. Основна мета курсу полягає в тому, щоб на базі широкої інтеграції знань, сформувані науковий світогляд, основи природничо-наукової культури і розкрити роль природничих наук в розвитку цивілізації; навчити не тільки оцінювати моральні, економічні та ціннісні аспекти природничих досліджень, а й умінню адаптуватися до динамічного сьогодення та майбутнього.

З 1 вересня 2018 року розпочато формувальний етап дослідження, під час якого розробляється й апробується навчально-методичне забезпечення.

Для розроблення концепції навчально-методичного забезпечення нового інтегрованого курсу нами досліджено зарубіжний досвід із розробки

навчальних книг до подібних курсів. Зокрема досліджено такі концепції: «мінімакса», «фіксованого формату», технологічного й модульного підручників. Аналізуючи ці концепції ми відбирали ті раціональні ідеї, які дозволять розробити підручково-навігатор. Адже для підручника інтегрованого курсу з природничих предметів, що вивчаються на другому концентрі на рівні стандарту, важливо не

стільки містити готову інформацію, скільки вчити активно користуватися нею. Не менш важливим є сприяння підручника у систематизації й узагальненні знань. У процесі вивчення інтегрованого курсу увага і діяльність учнів спрямовані на систематизацію знань на рівні: наукових фактів (явищ, процесів); понять (величин); законів (різної ступені узагальнення); теорій; загально-наукових принципів й категорій; цілісної наукової картини світу.

І третій аспект, який ми брали до уваги – це гуманітарна спрямованість.

На період експериментального впровадження підготовлено навчально-методичний посібник із змістом якого можна ознайомитися на сайті

Українського освітянського видавничого центру «Оріон» <http://www.orioncentr.com.ua>.

Калініна Людмила Миколаївна,
доктор педагогічних наук,
професор, учений секретар
Інституту педагогіки НАПН України,
м. Київ, Україна

**УПРАВЛІННЯ НОВОЮ УКРАЇНСЬКОЮ ШКОЛОЮ В РАКУРСІ
НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ
УПРАВЛІНСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА НАУКОВІ ШКОЛИ МЕНЕДЖМЕНТУ»
ДЛЯ ДОКТОРІВ ФІЛОСОФІЇ**

Імплементация законів України «Про освіту» (2017 р.), «Про вищу освіту» (2014р.), глобалізаційні та інтеграційні процеси детермінують необхідність запровадження змін у процес підготовки докторів філософії, посилення прикладної спрямованості змісту підготовки [5, с. 12], тематики самостійної роботи, індивідуалізації та академічної свободи, а також вивчення суспільно-значущої проблематики, що є важливою для кожної людини в суспільстві. Програма навчальної дисципліни «Методологічні основи управлінської діяльності та наукові школи менеджменту» для докторів філософії складається з 5 змістових модулів:

- Модуль 1. Освітні системи.
- Модуль 2. Наукові школи менеджменту в умовах змін, їх здобуток та його екстраполяція на сферу освіти.
- Модуль 3. Методологічні та філософські основи управління та управлінської діяльності у сфері освіти.
- Модуль 4. Технології управління та ІТ у сфері освіти.
- Модуль 5. Інноваційний та інформаційний модус управління новою українською школою.

Мета навчальної дисципліни «Методологічні основи управлінської діяльності та наукові школи менеджменту» полягає у формуванні та

розвитку в аспірантів методологічної, управлінської та інформаційної компетентностей, необхідних для здійснення ефективної управлінської діяльності у сфері освіти, практичних навичок розроблення моделей, стратегем, проектів, технік, технологій управління та запровадження змін в освітній практиці.

Розглянемо стисло змістовий контекст 5 модуля «Інноваційний та інформаційний модус управління новою українською школою» (надалі НУШ). Нині невпинно зростає потік знань, «<...> інформації, обсяг якої подвоюється кожні 18 місяців <...>» [1, с. 23], відбувається інтеграція знань різних галузей науки та інтенсифікація інформаційних процесів, які зумовлюють необхідність вивчення докторами філософії інтегративного, міждисциплінарного, інформаційно-кібернетичного, цивілізаційного та інших наукових підходів у їх взаємозв'язку. Потребує також вивчення, з'ясування сутності та специфіки феномену управління саме нової української школи, сучасних глобалізаційних і локальних проблем управління у сфері освіти, що «у швидкозмінному світі є комплексними, складними і, зазвичай, не мають однозначного вирішення» [3, с. 17].

Слайд 1

ІННОВАЦІЙНИЙ та ІНФОРМАЦІЙНИЙ модус управління Новою Українською школою

Міністерство освіти і науки України
- Ш -
НОВА ШКОЛА
ПРОСТОР ОСВІТЯЧОЇ ІНІЦІАТИВИ

Калініна Л.М, д.п.н., професор

Міжнародна науково-практична конференція
«Проблеми сучасного підручника», 14 травня 2019 року

14. 05.2019 Л.М. Калініна 1

Для кожної людини в суспільстві і для держави важливим постає споконвічне питання: «Якою має бути сучасна школа?» Для батьків важливим є питання: «Якою вже зараз є школа, особливо для власної дитини?» Для суспільства, що розвивається в різних векторах одночасно – важливо, якою буде школа через десятиліття або чверть століття. Відповіді на ці питання певною мірою надає реформування сфери освіти та управління нею.

Упродовж останніх років було запропоновано різні концептуальні проекти реформування освітньої сфери. За усіма концепціями й реформами стоять діти. Тому вкрай важливо, як ці концепції спрацьовують на їхні потреби, інтереси та очікування. Акцентуємо увагу на такому положенні проекту концепції «Стратегічне бачення розвитку освіти в Україні» – «Гроші в обмін на реформи» (URL:<http://education-ua.org/ua/articles/885-yako-ya-mae-but-i-politika-u-sferi-ukrajinskoji-osviti>) – (слайд 4). Як зазначають його автори – О. Співаковський й О. Панич – здебільшого реформи є спрямованими не на збереження освітніх інституцій і не на вироблення прозорих та чесних правил гри на ринку освітніх послуг, а здебільшого – на економію коштів, їхнє, начебто, раціональне використання. Звісно, аналіз практики скорочення мережі шкіл, і особливо в сільській місцевості, лише підтверджує таке судження, що спонукає до роздумів і розгляду такого стратегічно важливого ресурсу нарівні з інформацією, як фінанси.

Порівняльний аналіз структурних частин концептуальних документів

<ul style="list-style-type: none"> • Концепція СЗШ України (НАПН України) • Обґрунтування потреби в змінах • Мета, завдання і засади діяльності школи • Структура школи • Зміст і організація навчання в школі • Виховний потенціал школи • Інформаційне забезпечення та інформатизація шкільного освітнього середовища • Психологічний супровід освітнього процесу • Управління школою • Моніторинг якості шкільної освіти • Етапи та умови реалізації концепції 	<ul style="list-style-type: none"> • Нова українська школа (МОН України) • Обґрунтування змін • Мета Нової школи • Нова структура • Ключові компетентності • Виховання на цінностях • Педагогіка партнерства • Вмотивований вчитель • Орієнтація на учня • Автономія школи та якість освіти • Справедливе фінансування та рівний доступ • Реформа на десятиріччя • <i>Перша фаза (2016-2018)</i> • <i>Друга фаза (2019-2022)</i> • <i>Третя фаза (2023-2029)</i>
--	--

14. 05. 2019 Л.М. Калініна 6

Аналіз базових понять у двох концепціях надає змогу стверджувати, що концепт *управління школою* міститься в концепції НАПН України. А в концепції НУШ він також знаходить прояв через давно відомі й задекларовані дефініції в різних нормативних, законодавчих документах. Зокрема, це такі, як автономія школи, справедливе її фінансування, зміни.

На слайді № 7 презентовано чинники зовнішнього впливу на діяльність і школи, і родини. Їх дуже багато, але згідно з Концепцією «Нова українська школа», однією з засад організації діяльності школи є партнерство, точніше педагогіка партнерства, яка має бути реалізована в новій українській школі. Зверніть увагу, що для розгляду всіх явищ, їх сутності, аналізу або прогнозування їх розвитку потрібна інформація, окрім того, усім цим явищам притаманна функція управління. Наприклад, на слайді представлено всім нам відомі нині проблеми планетарного та локального рівнів, які потребують здійснення екологічного, фінансового, антикризового управління. Управління новою українською школою має бути спрямоване не лише на подолання негативних явищ чи кризових ситуацій, а на інноваційний розвиток: упровадження нового змісту освіти, формування ключових компетентностей та підготовки випускника школи як всебічно розвиненої особистості, креативного інноватора й патріота, формування цінностей через систему освітнього процесу, підготовку нового покоління вчителів та розвиток їхнього професіоналізму, впровадження педагогіки партнерства тощо.

Специфіка концептів управління

Прикметні особливості

- **Концепція СЗШ України**
 - Управління школою
 - Моніторинг якості шкільної освіти
 - УР оперативного та стратегічного характеру
 - Самоуправління та самоорганізація
 - Суб'єкт-суб'єктне співробітництво
 - Паритетність державного управління та контролю й громадського самоврядування
 - Принципи: академічної свободи та автономності, демократизму, дитиноцентризму, прозорості та відповідальності, академічної свободи та автономності
 - Демократичні форми взаємодії та партнерства
- **Нова українська школа**
 - Управління системою освіти
 - Управління закладами освіти
 - **Безпосереднє управління**
 - Оптимізація управлінських процесів
 - Ефективне керування ресурсами та потоками
 - Керування емоціями
 - ...процеси управління мають бути максимально прозорими
 - Громадсько-державна система забезпечення якості
 - Академічна, організаційна, кадрова та фінансова автономія закладів освіти (Ст.23 проекту Закону "Про освіту")
 - Справедливе фінансування
 - і рівний доступ до якісної освіти
 - Демократія, децентралізація
 - Дебюрократизація
 - Громадський нагляд
 - Ефективне управління

14. 05.2019

Л.М. Калініна

9

ПАРТНЕРСТВО-ДОВІРА-ДЕМОКРАТІЯ

Суспільство розвивається як багатовекторне (громадянське, демократичне, цифрове, технологічне, відкрите, активне та ін. вектори, економіки знань), і готове до впровадження принципу управління освітою, за якого «особистість, суспільство й держава» стають рівноправними суб'єктами та партнерами

14. 05.2019

Л.М. Калініна

8

Слід констатувати, що феномен управління за видовою ознакою не має конкретного відображення та обґрунтованості методологічних і теоретичних позицій його розгляду в концепціях та його вичерпної характеристики, а лише виявляється в змісті через окремі його концепти. Звертаємо Вашу увагу на те, що в концепції НУШ застосовуються два поняття та наведено характерні ознаки управління: *керування й управління різними явищами, системами, процесами*. Точніше – це його результативна характеристика – ефективність задля якості освіти через такі принципи, як: *демократія, децентралізація, дебіюрократизація, справедливий доступ до якості освіти та інформації*.

При цьому не вказано конкретно вид управління або його синкретичне поєднання на інтеграційній основі, що є цілком логічним в умовах поширення глобалізаційних процесів і процесів інтенсифікації інформаційних потоків в інформаційному та цифровому суспільстві як його наступної фази розвитку, а лише вказано такі його складники, які визначають саме характер суб'єктної взаємодії. Це стосується *громадсько-державної системи забезпечення якості й громадського нагляду*, які більшою мірою характеризують *громадський контроль нарівні з державним і внутрішкільним*. Таким чином спостерігаємо *розширення видів контролю*, якими мають опанувати керівники й усі суб'єкти державного управління та громадського самоврядування в школі.

Управлінський концепт представлено в тексті концепції НУШ у звичних наукових і кібернетичних конструктах більшою мірою для науковців, а не для практиків. Окрім того, не «<...> простою мовою», зрозумілою для широкого суспільного загалу й усіх верств населення, як наголошували розробники Концепції МОН України.

Привертаємо увагу, що визначень дефініції «управління», починаючи з 1900 року, а саме перших визначень фундаторів виробничого

менеджменту Анрі Файоля та Фредеріка Тейлора, занадто багато, як і видів управління, обґрунтованих у концепціях наукових шкіл менеджменту.

Управління виникає там, де спостерігається необхідність *спільної діяльності людей на основі* визначених «*правил гри*» тобто механізмів. Правила гри мають бути зрозумілими та прозорими для всіх гравців на освітньому ринку й прийнятними задля реального його здійснення та реформування сфери освіти. А це значить, що має бути забезпечений вільний доступ до *інформації* для всіх причетних і зацікавлених в освіті. Переконані, що таких зацікавлених в суспільстві більшість і це можна підтвердити достовірними фактами та статистичними даними, включаючи різні міжнародні порівняння й розвиток людського капіталу також. Кількість загальноосвітніх навчальних закладів за період 1991–2013 рр. «скоротилася з 21,8 тис. до 19,3 тис., кількість учнів у них – з 7,132 млн. до 4,204 млн. Так само за цей період зменшилася кількість учителів – з 537 тис. до 508 тис.» [4, с.1]. Українська освіта на сьогодні представляє «один із найбільших секторів суспільства, у якому працюють і здобувають освіту близько 9 млн осіб. Україна успадкувала від СРСР потужну розгалужену освітню систему з передовою на той час інфраструктурою. За роки незалежності фактично відбувалося екстенсивне використання матеріально-технічних, кадрових і організаційних ресурсів попередньої системи та пристосування їх до потреб незалежної держави» [4].

Для концептуальних засад, представлених прикметними ознаками, властивим є відмінний від традиційного підхід до осмислення та представлення феномену управління на основі синергетичного світорозуміння та синергетичного підходу через такі дефініції, як: самоуправління, самоорганізація різних за походженням систем, механізми управління, нові структури, процеси вибору та добору, якісні зміни середовища через появу нових можливостей, нових шляхів і структур,

тобто, всього того, що в нашому конкретному випадку пов'язано з людиною, функціонуванням її організму та її мозку, з обміном інформацією, з творчістю, з набуттям знань і компетентностей, з розвитком особистості, з професійною та іншими видами діяльності.

Звертаємо увагу, що ми навели такі прикметні характеристики, які дають змогу визначити філософські й теоретичні підвалини, на яких ґрунтуються презентовані Концепції. Це насамперед: *дитиноцентризм, демократизм, соціальне партнерство, екзистенціалізм (як свобода і відповідальність), самоорганізація, ефективний менеджмент* та інші. А також наукові підходи – компетентнісний, діяльнісний, особистісний підхід тощо. Головне, коли відбудеться опанування освітянською спільною цього теоретичного конструкту, дієвими методиками для практичного втілення. Зрозуміло, що концепція відображає світоглядно-філософський контекст змін НУШ, і не розроблена за принципом «що і як робити» і «як це втілювати» в освітянську практику, але передбачає стратеґему у формі дорожньої карти, що становить детальний план реалізації основних положень Концепції НУШ – з чітко визначеними індикаторами, описом очікуваних результатів, аналізом ризиків. Дуже важливо, що вона має містити прозорі підрахунки часових і фінансових витрат у розрізі на кожного учня, конкретної школи, конкретного району, міста, області та загалом у масштабах країни. Тоді й на практиці буде більш реально забезпечити рівний доступ до якісної освіти через відкритість і прозорість усіх дій та ресурсного забезпечення втілення Концепції НУШ.

Інакше проблема! Зауважимо, що тоді всі концепції, і ті, які ми зараз розглядаємо, залишаться лише на папері й не будуть зреалізовані на практиці. А папір успішно виконає свою функцію і цього разу.

Суб'єкти управління всім відомі актори на ринку освітніх послуг. Наглядова рада натомість піклувальної (опікунської) ради. Але наглядова

рада, на нашу думку, не дуже вдалий термін для суб'єктів громадського самоврядування, незважаючи на громадський аспект.

Слайд 11

ОБ'ЄКТИ УПРАВЛІННЯ В ШКОЛІ

- Концепція СЗШ НАПН
- Інформаційно-освітні системи
- Школа, заклад освіти
- Навчально-виховний процес
- Навчальний процес
- Освітньо-інформаційне середовище
- Інформація
- Якість шкільної освіти
- Розвиток компетентностей
- Різнобічний розвиток особистості... Мета освіти
- Розвиток матеріально-технічної бази

- Нова українська школа МОН
- Система освіти
- Школа
- Інформація, знання, контент
- Освітній процес
- Процес виховання
- Освітнє середовище (НІКТ, е_платформа, е_підручники і курси)
- Ресурси
- Якість освіти
- Розвиток компетентностей
- Різнобічний розвиток особистості... Мета освіти
- Емоції та розвиток емоційного інтелекту

14.05.2019 Л.М. Калініна 11

Не менш важливою постановкою цієї задачі є перехід до розгляду управлінського процесу або побудови моделей нових циклів управління для цих нових об'єктів управління в бінарному зв'язку з механізмами управління та технологіями їх реалізації.

За сучасних умов класифікація об'єктів управління у сфері освіти, і НУШ зокрема, потребують не лише аналізу, а й переосмислення та перегляду, детальнішого уточнення. За класикою управління, окрім суб'єктів, нам необхідно знати об'єкти управління, кількість яких за останні роки стрімко зростає, так само, як і інформаційні потоки та знання. Знати об'єкти управління конкретного феномену й системи розгляду, вивчення або дослідження, конкретного виду, представляти їх для широкого загалу

є дуже важливою науковою задачею та управлінським завданням для керівників усіх рівнів.

Збільшення *обсягу інформації*, що циркулює в системі управління та сфері освіти, яка в 21 столітті «<...> оновлюється кожні 18 місяців <...>» проти 24 місяців у 1994 році (тобто наприкінці 20 століття за законом Р. Абдєєва, автора філософії інформаційної цивілізації) та проти 50 річного циклу (1900–1950рр.) на початку 20 століття. Ресурси є різні, у контексті цього розгляду більшою мірою нас цікавлять інформаційні, людські та фінансові ресурси як стратегічні. Емоційний інтелект є однією з характеристик людських ресурсів і є новим об'єктом управління в НУШ, так само, як і знання, інформація, час.

Емоційний інтелект – це перша з переліку навичок, необхідних для успішного лідера, що слугує об'єктом управління та є, до речі, новим, у Концепції НУШ. Хочемо відзначити, що для практики управління, зокрема локальної, і на рівні експерименту Всеукраїнського рівня – спеціалізованої школи Академія дитячої творчості «Розвиток художньо-творчого мислення особистості засобами взаємодії різних видів мистецтв і прикладних ремесел» (2002-2013 рр.) – цей об'єкт управління не є новим, починаючи з 2002 року.

Ще з моменту створення Академії дитячої творчості – авторської школи Ганни Матвєєвої – з 90-х років ХХ століття, об'єктом управління та розвитку було визначено в першій програмі Всеукраїнського експерименту такі об'єкти управління, як: емоційний, соціальний і розумовий інтелект учнів у їх єдності.

Крім того, поміж інших навичок, які також мають велике значення, можна згадати впливовість, довіру, вміння вести переговори, управління ризиками, комунікаційні навички тощо.

За результатами дослідження аналітиків The Glowan Consulting Group емоційний інтелект – це особистісна навичка, від якої залежить ефективність співробітників і компанії загалом. Наприклад, «у компанії PepsiCo «люди, які показують високий рівень емоційного інтелекту, працюють на 10 % більш продуктивно, що виражається у 4 млн \$ економічної цінності. «Найкращі та найуспішніші лідери навчаються досконало керувати своїм власним емоційним станом, перш ніж вони починають керувати іншими, – пояснює Марк Міхаельсон (Marc Michaelson), співробітник Glowan Consulting. – Вони дуже чітко розуміють, ким вони є і у що вони вірять... саме тому їм легко справлятися з наростаючою складністю сучасного бізнес-оточення та надихати своїх співробітників на кожному рівні» [2].

Слайд 12

Новим об'єктом управління для шкіл є також управління системою інформації, управління знаннями, управління інформаційними ресурсами, управління комунікаціями в мережі Інтернет та іншими об'єктами, які потребують детального розгляду та конкретизації.

Звертаємо Вашу увагу, на новий-старий об'єкт – управління *особистісним розвитком* як учня, так і будь-якого суб'єкта в ієрархічній управлінській вертикалі в школі. За термінологічними концептами об'єктів управління, це усім нам відомі речі. А от як досягти ефективного результату управління цими об'єктами управління на практиці, в класичній класно-урочній системі або модернізованій системі, і за яких умов їх функціонування, особливо в сільській місцевості, поки що відкрита задача, з багатьма невідомими. Це стосується й управління системою створення індивідуалізованих систем навчання, за особистісною траєкторією розвитку тих, хто навчається. Потрібна різна соціальна інформація (а не лише особистісна), різна за видовими ознаками для проектування цих процесів. Прокоментовані нові об'єкти та суб'єкти управління детермінують саме нову школу як об'єкт управління в сучасному інформаційному суспільстві. На наступному слайді представлено відповідність шкіл, які функціонують зараз, у практичному дискурсі відповідно до типів розвитку суспільства.

Нова школа як об'єкт управління в сучасному суспільстві

«Суспільство – це система відносин між людьми, в основі якої лежать норми та цінності» (Т.Парсонс)

- **Багатовекторність розвитку суспільства**
- Постіндустріальне суспільство
- Відкрите суспільство
- Суспільство знань
- Громадянське суспільство
- Демократичне суспільство
- Інформаційне суспільство
- Цифрове суспільство
- Технотронне суспільство
- Ринкове суспільство
- "Посткапіталістичне суспільство" (П. Друкер, 1993)
- Інноваційне суспільство
- *Суспільство освіченого загалу*
- *Суспільство високої культури й рівних можливостей та інші.*

- **Типи шкіл**
- *Відкрита школа*
- *Класна школа*
- *Школа, що навчається*
- *Школа соціального партнерства*
- *Громадсько-активна школа*
- *Демократична і Вільна школа*
- *E_школа і Мережна школа*
- *Цифрова школа*
- *Бізнес школа*
- *Школа успіху*
- *Інноваційна школа*
- *Опорна школа*
- *Авторська школа В.Сухомлинського, О. Захаренка, М. Гузика та ін.*
- *Нова сучасна українська школа*

14. 05.2019 Л.М. Калініна 13

Концепція МОН 2029 Спільні для всіх компетентностей уміння	Топ 10 навичок для 2015 на ринку праці Davos2016	Топ 10 навичок для 2020 на ринку праці Davos2016
1. Уміння читати й розуміти прочитане	1. Комплексне вирішення проблем	1. Комплексне вирішення проблем
2. Уміння висловлювати думку усно й письмово	2. Координація з іншими	2. Критичне мислення
3. Критичне мислення	3. Управління людьми	3. Креативність
4. Здатність логічно обґрунтовувати позицію	4. Критичне мислення	4. Управління людьми
5. Ініціативність	5. Переговори (уміння вести)	5. Координація з іншими
6. Творчість	6. Контроль якості	6. Емоційний інтелект
7. Уміння вирішувати проблеми, оцінювати ризики та ухвалювати рішення	7. Орієнтація на надання послуг (клієнтам)	7. Судження й ухвалення рішень
8. Уміння застосовувати ЕМ інтелект і керувати емоціями	8. Судження й ухвалення рішень	8. Орієнтація на надання послуг (клієнтам)
9. Здатність до співпраці в команді	9. Активне слухання	9. Переговори (уміння вести)
14. 05.2019	10. Креативність	10. Гнучкість мислення 14

Експертні прогнози умінь і навичок зв'язок із ринком праці

Концепція МОН для 2029 Експертні прогнози вмінь	Топ 10 навичок для 2020 на ринку праці Davos2016
1. Вміння вчитися впродовж життя	1. Комплексне вирішення проблем
2. КРИТИЧНО МИСЛИТИ	2. Критичне мислення
3. СТАВИТИ ЦІЛІ ТА ДОСЯГАТИ ЇХ	3. Креативність
4. ПРАЦЮВАТИ В КОМАНДІ	4. Управління людьми
5. СПІЛКУВАТИСЯ в багатокультурному середовищі	5. Координація з іншими
	6. Емоційний інтелект
	7. Судження й ухвалення рішень
	8. Орієнтація на надання послуг (клієнтам)
	9. ПЕРЕГОВОРИ (УМІННЯ ВЕСТИ)
	10. Гнучкість мислення

14. 05. 2019 Л.М. Каліт 15

Об'єкти та суб'єкти управління, типи і характеристики шкіл залежно від векторів суспільного розвитку (слайди 13 –15), їх суспільно значущий внесок у соціально-економічний розквіт країни потребує окремого детального розгляду та дослідження. Тезисно прокоментуємо слайд за № 13.

Сучасне суспільство, і не лише в Україні, розвивається багатовекторно, і цілком очевидно, що це впливає не лише на природу, культуру й освіту, а також і на змістову компоненту освіти, на усі напрями розвитку сучасних шкіл і види діяльності всіх причетних до школи, на їх назви й на їхні ключові характеристики, і детермінує формування й розвиток відповідного нового соціального типу людини.

На сьогодні шкіл багато, але не всі назви шкіл можна знайти в офіційних статистичних збірниках. Назви шкіл є проектними, тобто

окреслювалися в процесі виконання проектів різних рівнів, від локальних на рівні школи до міжнародних таких, як громадсько-активна школа (ГАШ).

Зверніть увагу, що назви цих шкіл відповідають напрямам розвитку суспільства в Україні, і тому в процесі запровадження нової української школи бажано та доцільно інтегрувати цінний доробок таких шкіл, учителів, освітянської спільноти й активної громадськості в її розбудові.

Як показало наше дослідження, управління новою українською школою має бути адекватним суспільному розвитку, тобто державно-громадським. *Хочемо підкреслити*, що державно-громадське управління не є новим. Але, не зважаючи на законодавче визначення ще з 1991 року, залишається практично не реалізованим. За результатами дослідження 2015-2017 рр. законодавчо закріплену державно-громадську форму управління визначають як практично-реалізовану лише 17 % керівників із репрезентативної вибірки, що складає близько 10 відсотків від усіх керівників України. Констатуємо експериментально підтверджений факт: законодавче закріплення державно-громадської форми управління не є усвідомленим і миттєво втіленим у практиці з 1991 року, цей процес є тривалим. Окрім того, 60 % респондентів констатують адміністративно-командну форму управління радянської доби, яка притаманна радянській школі або її модифікованій, так би мовити, перехідній формі.

Результати експерименту дали змогу встановити невідповідність форм управління сучасному етапу розвитку інформаційного суспільства та чинному законодавству, оскільки впродовж 2015-2017 рр. показники адміністративно-командного управління радянської доби наприкінці НДР у 2017 році зросли на 12 % і становили вже 72 %. Разом із тим, з'ясовано, що одночасно розвивається й різноманітність таких форм, як: адаптивне, інформаційне, інноваційне, громадсько-державне управління в практичному дискурсі.

Експериментальні дані підтвердили тривалість перехідного періоду упродовж 27 років незалежності, необхідність реформаційних і трансформаційних процесів у ЗСО, сприяли обґрунтуванню нових відкритих і демократичних моделей, прогнозуванню нових форм державно-громадського управління – електронне-державно-громадське управління, електронне-громадсько-державне управління, ДГУ на засадах інтеракцій та ін., розробці інноваційних технологій.

Ще раз підкреслюємо, що за інформаційного типу суспільства, яке також одночасно є відкритим суспільством, суспільством знань, громадянським суспільством, демократичним суспільством, частково цифровим суспільством, технотронним суспільством, суспільством ринкової економіки, е-суспільством, має превалювати *інформаційне управління, основним концептом і базисом якого є інформація*. За системно-кібернетичного підходу управління не може існувати без отримання та використання інформації, а без управління не має сенсу говорити про інформацію, оскільки в науці існує нерозривна єдність, ще в минулому столітті досліджена кібернетиком М. Жуковим. А в освіті лише нині почали розглядати інформацію як об'єкт управління. Крім того, *кількість інформації в системі є мірою її організованості*.

Таким чином, нова українська школа, як і управління новою українською школою, має відповідати інформаційному типу розвитку суспільства, яке за наступною фазою розвитку стане цифровим. Якщо за сучасного етапу розвитку типу інформаційного суспільства, знову-таки на практиці залишиться адміністративно-командне управління у сфері освіти індустріальної епохи впродовж найближчих років, то це призведе до руйнації наявної системи освіти. Експериментальні результати, проведеного під керівництвом автора дослідження, довели ці факти, які було детально висвітлено в колективній монографії «Управління

загальноосвітніми навчальними закладами як активними системами: моделі та механізми», що була надрукована у видавництві «Педагогічна думка» в 2018 році.

Про нову школу та державно-громадське управління нею вже не йдеться, НУШ залишиться на рівні недосяжних прогресивних ідей. Тому потрібно розпочинати зі змін у мисленні людей про НУШ, змін у мисленні освітянської спільноти та ширшої підтримки громади щодо сприйняття нових прогресивних або трендових ідей реформування освіти та їх спільного втілення в практику. Управління, співпраця та особистісний творчий потенціал буде відігравати більш важливу роль, і це треба враховувати. Як відомо, саме системи продукують результати. Демократичному суспільству потрібні інші результати – усебічно розвинені особистості з активною громадянською позицією, інноватори, патріоти. Це означає, що «треба змінювати систему» освіти та управління нею.

Література

1. Інноваційна платформа міжнародної наукової співпраці Національного університету «Львівська політехніка» /уклад.: Н. І. Чухрай, Л. В. Жук, Г. В. Лазько, С. І. Матвій, О. Я. Юрків; за ред. Ю. Я. Бобала. – Львів: Вид-во Львівської політехніки. – С. 23.
2. Інтернет-портал для управлінців. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.management.com.ua/news/?id=1256>
3. Калініна Л. М. Управління новою українською школою. Порівняльна характеристика концептуальних змін / Л. М. Калініна // Директор школи. – 2017. – № 1. – С. 12–21.
4. Проект концепції розвитку освіти України на період 2015–2025 років, підготовлений експертною групою при Міністерстві освіти і науки. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://pon.org.ua/novyny/3533-obgovorennya-proektu-konceptsiyi-rozvitku-osviti.html>
5. Сисоєва С. Підготовка докторів філософії у галузі освіти: досвід провідних університетів світу / С. Сисоєва, І. Регейло // Рідна школа. – 2016. – №5–6 (травень-червень). – С. 12–18.).

Калініна Людмила Миколаївна,
*доктор педагогічних наук,
професор, учений секретар
Інституту педагогіки НАПН України,
м. Київ, Україна*

Матвєєва Ганна Дмитрівна,
*кандидат педагогічних наук,
директор Миколаївської спеціалізованої школи
«Академія дитячої творчості»,
експериментального закладу
Всеукраїнського рівня,
м. Миколаїв, Україна*

РОЗВИТОК ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ В АВТОРСЬКІЙ ШКОЛІ

У системі освіти відбувається всебічний розвиток особистості через формування її світогляду, моральних норм і системи, фізичний, моральний, соціальний, інтелектуальний, емоційний та інші види розвитку в різних видах діяльності, які особистість реалізує впродовж життя. Тому від освіти, її якості залежить те, як людина бачитиме своє місце у світі, самореалізується, на які цінності буде орієнтуватися. Від освіти також залежить і формування або погляд на перебіг світового розвитку, орієнтація на миттєвість. Для реалізації нових завдань освіти необхідним є застосування нових парадигм [3], світоглядних засад, нового змісту освіти через введення нових предметів гуманітарного циклу, впровадження особистісно орієнтованої системи навчання різних форм, використання активних форм і методів, ІКТ у процесі навчання. Важливим є також запровадження академічної автономії в авторській школі.

Саме до таких предметів належить спеціалізований курс «Розвиток творчої особистості» (далі РТО) для учнів 5–11 класів. Мета курсу полягає в

розвитку творчого мислення учнів на новому якісному рівні, їхнього соціального, емоційного та розумового інтелекту в їх єдності, соціальної адаптованості до життя, підготовці до свідомої активної участі як громадянина-патріота країни в суспільному житті нашої держави.

Академічна автономія в авторській школі Ганни Матвєєвої

Авторські:

- навчальний план,
- навчальні програми,
- підручники,
- методичні посібники,
- методичні рекомендації,
- робочі зошити та ін.

М. Калініна

Завданнями курсу визначено такі:

- формування загальної культури учнів;
- опанування учнями навичками самопізнання, самоорганізації, самоаналізу й саморозуміння, розуміння почуттів і мотивів поведінки оточуючих і власної, вміння робити вибір і брати на себе відповідальність;
- формування в учнів вміння гнучко адаптуватись у мінливих життєвих ситуаціях;
- формування вміння логічно, критично та нелінійно мислити;
- вміння бачити та формулювати проблему (в особистому та професійному плані), знаходити шляхи раціонального її вирішення;
- поглиблення здатності учнів до рефлексії, аналізу слабких та сильних особистісних рис;

- «вивчення та розуміння вивчення проблемної ситуації шляхом її спостереження, взаємодії з нею, пошуку інформації та аналізу обмежень або загроз, а також демонстрація розуміння наданої та виявленої інформації під час взаємодії з проблемною ситуацією»;

- усвідомлення, де і яким чином здобуті знання можуть бути використані;

- формування вміння генерувати нові ідеї, творчо мислити;

- опанування навичками конструктивного діалогічного спілкування, спілкування в соціальних мережах;

- вміння бути комунікабельним, контактним у різних соціальних групах, уміння працювати в колективі, у різних галузях, різних ситуаціях, розв'язувати будь-які конфліктні ситуації та запобігати їм;

- самостійна праця над розвитком власної моральності, інтелекту, культурного рівня;

- створення умов для розвитку класу як психологічної групи.

Технологія розв'язання завдань передбачає організацію занять упродовж першого півріччя в підгрупах. Потім на певній стадії групового процесу відбувається об'єднання в малі групи.

Тематику курсу було відображено в таких розділах:

1. *Світ пізнання* (опанування знаннями про пізнавальні процеси людини і її індивідуальні особливості, прийомами розвитку творчої уяви, уваги та пам'яті) 5 клас, I семестр.

2. *Мистецтво творити* (розвиток образного мислення, творчого потенціалу на основі технік і прийомів теорії розв'язання винахідницьких задач – ТРВЗ та ін.) 5 клас, II семестр.

3. *Народження особистості* (дослідження особистісних характеристик, розвиток інтересу до себе, до інших, до природи та до Всесвіту, усвідомлення

власної унікальності, формування первинних навичок самоаналізу й особистісного спілкування в групі однолітків тощо) 6 клас, I семестр.

4. *Форма та зміст мого Я* (формування адекватних форм ствердження самостійності, особистісної автономії, розвиток почуття власної гідності, внутрішніх критеріїв самооцінювання тощо) 6 клас, II семестр.

5. *Основи спілкування* (формування інтересу до іншої людини як до особистості, опанування різними видами комунікації, засвоєння активного стилю спілкування тощо) 7 клас, I семестр.

6. *Емоційний світ людини* (вивчення емоцій та їх впливу на життєдіяльність людини впродовж життя, вміння уникати стресових і конфліктних ситуацій і адекватно виражати свої думки й почуття, розвиток емоційного інтелекту, моральних якостей, форм співчуття іншим людям тощо) 7 клас, II семестр.

7. *Конструктивне спілкування* (опанування основами спілкування, видами та ефективними прийомами спілкування в різних життєвих ситуаціях тощо) 8 клас, I семестр.

8. *Світ професій* (світ професій в ретроспективі їх розвитку, професійний розвиток учнів шляхом опанування сценічних і декоративно-прикладних мистецтв, усвідомлення значення ролі вибору професійної діяльності та опанування методами аналізу професій, ознайомлення з новими професіями цифрової доби, соціальною та технологічною сингулярністю, сингулярністю простору-часу та ін.) 8 клас, II семестр.

У процесі дослідно-експериментальної роботи підготовлено збірку авторських програм.

9. *Мій внутрішній потенціал для моєї професії* (самовизначення учнів на основі діагностики особистісних і професійних якостей, підготовка до свідомого вибору професії тощо) 9 клас, I семестр.

10. *Мої життєві та професійні плани* (опанування навичками цілевизначення, усвідомлення відповідальності за ухвалення рішень та побудову життєвих перспектив та ін.) 9 клас, II семестр.

11. *Час дорослішати* (усвідомлення власних ролей в суспільстві, що розвивається багатовекторно в цифрову добу, соціального становлення чоловіка та жінки, родинно-сімейних відносин тощо) 10 клас, I семестр.

12. *Побудова зрілої особистості* (вивчення феномену мислення та його впливу на життєдіяльність людини, формування позитивного мислення та навичок саморегулювання, самовдосконалення, усвідомлення ціннісних орієнтацій, власних потреб, мотивації діяльності та ін.) 10 клас, II семестр.

13. *Основи ділового спілкування* (опанування методами ділового спілкування, техніки самопрезентації, маніпуляції в спілкуванні, психологічна роль лідерства та ін.) 11 клас, I семестр.

14. *Основи самоменеджменту* (опанування методами оптимального використання часу [1], самоорганізації та планування діяльності, ефективної комунікації формування власного іміджу, креативний підхід в управлінні та ін.) 11 клас, II семестр.

Зміст програми передбачає створення умов для розвитку творчого потенціалу особистості, ознайомлення учнів з основами психології та основами менеджменту. Розвитку в учнів логічного мислення, розвитку їхніх творчих здібностей сприятимуть різноманітні практичні роботи, пов'язані з аналізом діагностичних тестувань, з метою визначення певних відомостей про себе, із застосуванням елементів тренінгових та корекційних вправ.

Розвиток творчої особистості є важливим під час опанування предметами декоративно-прикладного мистецтва. В авторській школі кожній дитині надано можливість до 8 класу «шукати себе», обирати та змінювати обрану майстерню. Це сприяє кращому розвитку творчого потенціалу дитини та виявленню її природних задатків і здібностей в різних видах мистецтва (художня обробка тканини, вишивка, ткацтво, мистецтво батику), художній розпис, художня обробка деревини, різьблення по дереву, металу та каменю (ювелірна справа), художня кераміка, художнє соломоплетення, малюнок і живопис, конструювання й моделювання одягу.

Освітній процес на уроках сценічних мистецтв відбувається на основі календарно-тематичного планування та *індивідуальних робочих планів для кожного учня окремо*.

Сценічне відділення також розвиває творчу особистість на таких предметах, як вокал (сольний, ансамблевий, хоровий), духові інструменти, народні інструменти, хореографія (бальна, естрадна, класична, народна), театральне мистецтво.

Усі предмети художньо-естетичного циклу викладають за авторськими навчальними програмами. Усі педагоги профільних предметів є авторами навчальних програм, навчальних посібників, що мають гриф МОН України. 70% педагогічних працівників школи мають друковані роботи, в яких представлено власний педагогічний досвід. У такий спосіб на

практиці упродовж вже двох десятиліть відбувається академічна автономія в авторській школі, задовго до її ухвалення на законодавчому рівні разом із організаційною та фінансовою автономією.

Академічна автономія в авторській школі базується на дотриманні принципів педагогічної свободи та передбачає право педагогічних і науково-педагогічних працівників на:

- самостійне планування роботи, розв'язанні всіх питань задля здійснення ефективного освітнього процесу;
- організацію науково-дослідної роботи;
- розроблення авторських освітніх програм або на вільний їх вибір;
- розроблення і використання власних авторських програм і методик;
- вибір підручників і навчально-методичного забезпечення, методик, методів, засобів і способів здійснення освітньої діяльності;
- вільний доступ до інформаційних ресурсів;
- захист професійної честі й гідності працівників [2].

Зауважимо, що розвиток творчої особистості в авторській школі відбувається через культуру та через усвідомлення себе людиною вільною духом, для якої людина, демократія та громадянське суспільство є цінностями.

Література

1. Інтернет-портал для управлінців. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.management.com.ua/news/?id=1256>
2. Калініна Л. М. Управління новою українською школою. Порівняльна характеристика концептуальних змін / Л. М. Калініна // Директор школи. – 2017. – № 1. – С. 12–21.
3. Нова парадигма у глобальному світі. Електронний ресурс : <http://dlse.multycourse.com.ua/ua/page/15/50#3>

Мартиненко Валентина Олександрівна,

*кандидат педагогічних наук,
провідний науковий співробітник
відділу початкової освіти*

*Інститут педагогіки НАПН України,
м. Київ, Україна*

ПРОГРАМОВІ ВИМОГИ ДО ФОРМУВАННЯ НАВИЧКИ ЧИТАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ І РЕАЛІЇ ШКІЛЬНОЇ ПРАКТИКИ

Формування повноцінної навички читання як базового метапредметного уміння не завершується в початковій школі, а удосконалюється протягом навчання учнів на всіх рівнях шкільного освіти. Володіння технікою, а також основами смислового читання є необхідною передумовою успішного опанування змісту всіх шкільних предметів, становлення компетентної особистості, навчання впродовж життя. Ці положення виділяються серед пріоритетних у чинному Державному стандарті початкової загальної освіти.

У типових освітніх програмах для 1-2 і 3-4 класів, розроблених під керівництвом О. Я. Савченко, у змістовій і результативній їх частинах наголошується на оволодінні учнями навичкою читання як універсальним інструментом функціональної грамотності [2; 3]. Зокрема, сюди входить здатність самостійно користуватися навичкою читання вголос і мовчки з метою повноцінного розуміння змісту, одержання інформації з текстів різних видів (художніх, науково-художніх, навчальних, медіатекстів) застосування її під час міжособистісного спілкування, комунікації з допомогою текстів й інших повідомлень. Тобто, це такий рівень грамотності, який дає дитині можливість активно взаємодіяти із соціальним середовищем, уміння швидко у ньому адаптуватися.

Серйозний виклик, який постав перед початковою школою в останні десятиріччя, це зростання кількості дітей з труднощами навчання читання, що пов'язано з недостатнім розвитком у них базових пізнавальних функцій, які забезпечують здійснення повноцінної читацької діяльності: артикуляції, механізмів уваги, пам'яті, зорового сприймання, мовлення, довільної регуляції діяльності та ін.. При цьому дефіцит розвитку або недостатня сформованість однієї з них призводить до системних чи окремих труднощів під час навчання дітей читання.

У складному процесі формування навички читання виділяється кілька етапів: аналітичний – усвідомлене, контрольоване диференціювання буквених знаків, що супроводжується фонемним аналізом і на цій основі – відтворення звукового образу слова (читання побуквене, поскладове); синтетичний, коли процес диференціювання буквених знаків, фонемного аналізу зливається в єдиний процес і відтворюється звуковий образ слова (читання словами); етап автоматизації: процес прочитування слова (групи слів) пов'язується із семантикою, значенням; відбувається сприймання, розуміння смислу.

Відзначимо, що далеко не всі учні початкової школи переходять до третього етапу(рівня) сформованості навички читання. Вивчення сучасної шкільної практики показує наявність у 2-х класах учнів, які застосовують побуквений, а в 3-4 класах - поскладовий способи читання. Як наслідок - дитина лише фрагментарно розуміє зміст того, що читає. Значний відсоток дітей хоча і оволодівають технічною стороною навички, рівень цілісного розуміння, спілкування за змістом прочитаного залишає бажати кращого. У чому полягають причини таких від'ємних тенденцій, які мають об'єктивний і суб'єктивний характер?

Як вже зазначалося, частина школярів під час вступу до школи має функціональну незрілість важливих когнітивних процесів, яка є істотною

перепорою для прогресу дитини у читанні. Отже, є необхідність проведення поглибленого діагностувального обстеження дітей перед систематичним навчанням у школі для оцінки реального рівня їхнього когнітивного розвитку, врахування соціальної ситуації розвитку з подальшою індивідуалізованою корекційною роботою, яка має зменшити вірогідність переростання тимчасових невдач дитини у хронічну неуспішність. Сьогодні, на жаль, ця робота проводиться здебільшого формально. Шкільні логопеди і психологи фіксують лише очевидні показники (вади мовлення: заїкання, картавість, шепелявість); слабкий зір тощо. Такі надважливі для розвитку навички читання чинники, як фонематичний розвиток, зорове сприймання, різні властивості уваги школярів у більшості випадків не відстежуються. Частотність зазначених вище труднощів на початку навчання дітей у школі могла б бути значно нижчою за умови відповідної підготовки дітей у дошкіллі. Йдеться про виконання в ігровій формі продуктивних вправ на розвиток фонетико-фонематичного сприймання, а також збагачення словникового запасу дитини. Адже фонематична підготовка і словниковий запас є дуже важливими чинниками розвитку навички читання не лише на початку її формування в 1 класі, але і на подальших етапах розвитку.

Вивчення апарату орієнтування змісту чинних підручників з читання для початкової школи засвідчує такі тенденції: цілеспрямоване інтенсивне формування навички читання у букварний період та відчутне зниження кількості вправ і завдань з розвитку різних характеристик технічної сторони навички у післябукварний період (1 клас); помітне послаблення уваги до розвитку техніки читання у 2-4 класах. Таку ситуацію можна пояснити скороченням обсягів підручників з читання (а відтак, і презентації у них цілеспрямованих вправ і завдань), які ще донедавна видавалися у двох частинах. За таких умов педагог змушений форсувати

темп навчання читання; він позбавлений достатньої можливості для розвитку і закріплення читацьких навичок, набутих школярами у період навчання грамоти.

Загальновідомо, що обсяги змісту навчального матеріалу з усіх предметів від класу до класу збільшуються. Очевидно, що темп читання і зорового сприймання змісту від 2 до 4 класу мають нарощуватися. Діти, які не досягли третього(автоматизованого) етапу розвитку навички читання, не здатні повноцінно ні прочитати, ні зрозуміти текст. Поступово у них формується такий нераціональний, неефективний механізм читання, який одержав назву «читання за здогадкою», коли учень, прагнучи якомога швидше прочитати підручковий чи інший навчальний матеріал, правильно диференціює лише перші кілька літер, а кінець слова просто механічно домислює. Відтак, дитина втрачає смисл того, що читає. Якщо своєчасно (на перших етапах навчання) не усунути такий недолік, у подальшому перевчити дитину буде дуже важко або неможливо. Труднощі читання можуть залишитися. Така дитина буде читати, не розуміючи змісту, і в основній, і старшій школі.

У контексті негативних тенденцій розвитку навички читання молодших школярів варто виділити вплив екранних технологій, з якими активно взаємодіють сучасні діти. Спостерігається зниження концентрації уваги, обсягів робочої пам'яті під час читання лінійних традиційних текстів на паперових носіях. Тривале перебування дитини перед екраном, яскравий, емоціогенний, динамічний відеоряд, який швидко змінюється, зумовлює миттєву інтерактивну комунікацію, збуджує емоційно-чуттєву сферу дитини, у більшості випадків викликає позитивні емоції. Такий позатекстовий спосіб світосприймання, перевага візуальних символів породжує «кліпову свідомість», викликає у дитини труднощі читання лінійної, одностильної інформації, тексту на папері, де події розгортаються

поступово, не досить динамічно, без гострих кульмінаційних моментів учневі важко тривалий час утримувати увагу. Обсяги змісту тексту, який сприймається за одиницю часу, істотно скоротилися [1, с. 5].

Поглиблене аналітичне читання все частіше підмінюється поверховим (фрагментарним) переглядом текстів. Більшість сучасних учнів 3-4 класів під час самостійного опрацювання змісту творів, відповідей на поставлене запитання, пошуку потрібної інформації в тексті не відчувають потребу у його перечитуванні, застосуванні потрібного виду читання, залучення додаткових інформаційних джерел, моніторингу якості свого читання. Дитина повністю довіряє тому, що вона запам'ятала і зрозуміла після первинного сприймання.

Важливо взяти до уваги, що ефективність формування технічної сторони навички читання визначає успішність розвитку інших читацьких умінь, і в першу чергу, повноцінність розуміння. Ось чому так важливо знати причини виникнення труднощів читання у дитини на початку шкільного навчання і враховувати їх у наступних класах.

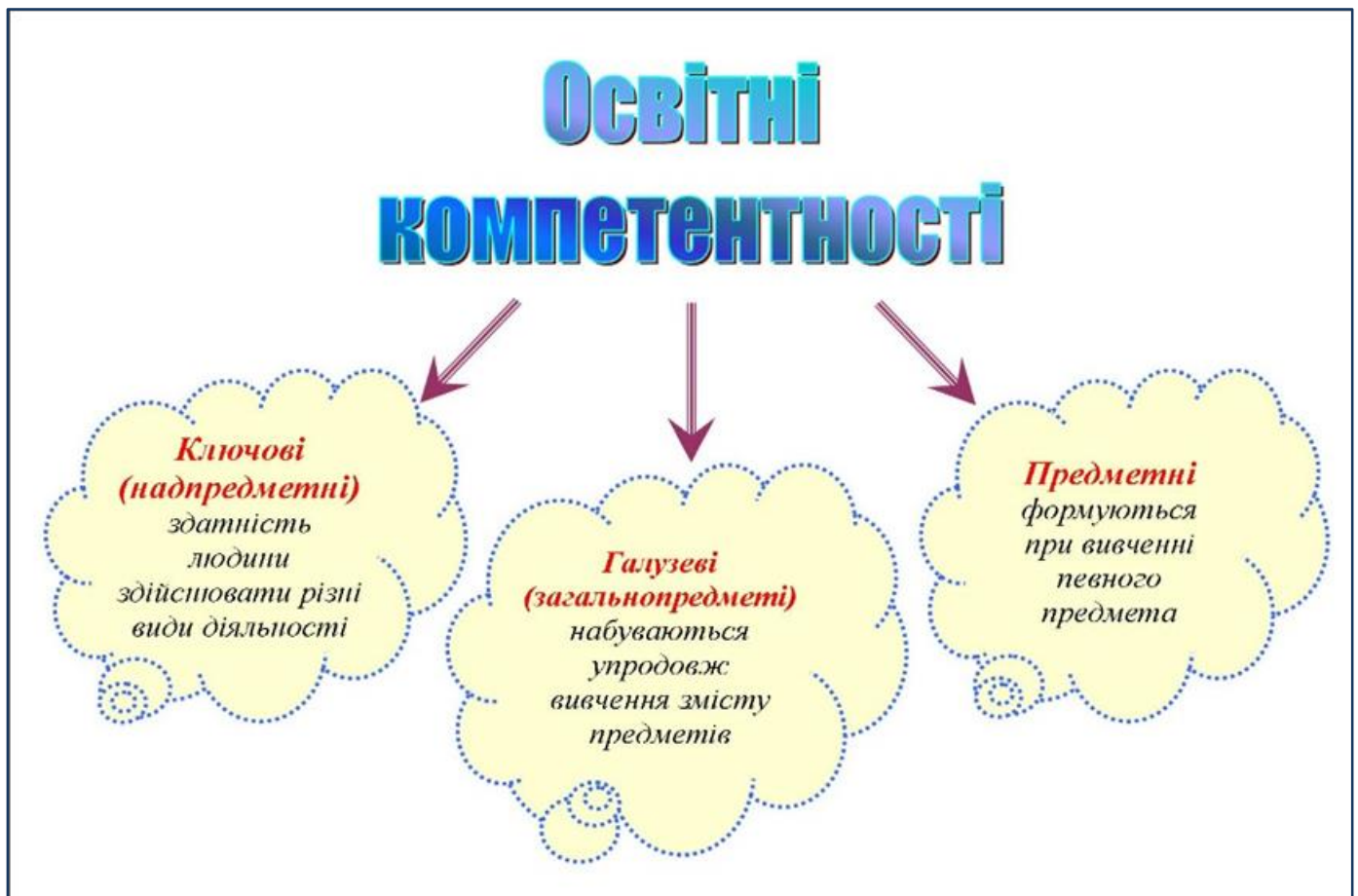
Література

1. Корсакова Н. К. Неуспевающие дети: нейропсихологическая диагностика младших школьников. М.: Юрайт. 2017. 156 с.
2. Типова освітня програма для учнів 1-2 класів [електронний ресурс] – Режим доступу : <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-pochatkovoyi-shkoli>.
3. Типова освітня програма для учнів 3-4 класів [електронний ресурс] <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-pochatkovoyi-shkoli>.

Назаренко Тетяна Геннадіївна,
доктор педагогічних наук,
старший науковий співробітник,
завідуюча відділом навчання географії та економіки
Інститут педагогіки НАПН України,
м. Київ, Україна

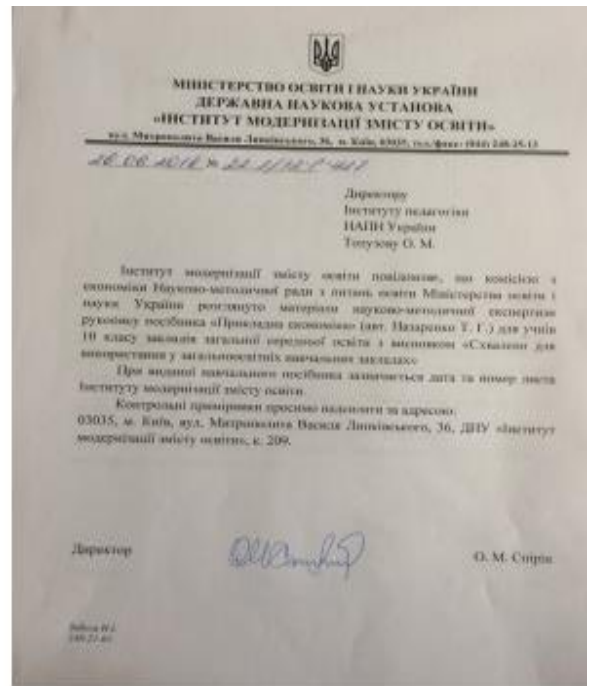
**ФОРМУВАННЯ В УЧНІВ ЛІЦЕЮ ПРЕДМЕТНИХ ТА КЛЮЧОВИХ
КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ЗАСОБОМ НАВЧАЛЬНОГО ПОСІБНИКА
«ПРИКЛАДНА ЕКОНОМІКА»**

Однією з найактуальніших проблем реалізації навчання економіки на профільному рівні в ліцеї є навчально-методичне забезпечення, зокрема розроблення освітніх програм до курсів за вибором і відповідно до них створення навчальних посібників.

Навчальна програма для курсу за вибором «Прикладна економіка» має «Гриф» МОН України

Начальний посібник для курсу за вибором «Прикладна економіка» має «Гриф» МОН України

Зasadнича мета Нової української школи – підтримати сучасне покоління учнів в їх прагненні стати знаючими людьми через систему предметних та ключових компетентностей. Це надасть молодим людям можливість зорієнтуватися в сучасному суспільстві, свідомо зайняти відповідну соціальну і громадянську позицію, підвищити рівень духовної культури, культури спілкування і практичної діяльності, формувати соціально зрілу, працелюбну, творчу особистість.

Загальноосвітня цінність навчальних курсів за вибором в ліцеї полягає у формуванні світоглядного розуміння тих суспільно-економічних процесів, що відбуваються в сучасному світі, у розвитку оціночних умінь щодо соціально-економічних, суспільно-політичних та екологічних подій у державах, регіонах і світі в цілому.

Протягом навчального року автор створеної програми курсу за вибором «Прикладна економіка» Т. Г. Назаренко проводила навчання для вчителів, що працюють за даною програмою

На сучасному етапі тривають дослідження в інструментарії яких питання для: інтерв'ювання учителів з проблем організації навчання економіки і географії на профільному рівні; анкетування учнів з метою з'ясування рівня підготовленості до вивчення курсу за вибором «Прикладна економіка».

Мета моніторингу полягала в аналізі ефективності реалізації компетентнісного підходу в процесі навчання економіки. Дослідження проводилось методом анкетування заступників керівників загальноосвітніх навчальних закладів, учителів, що викладають економіку, учнів 10-х класів.

Загальна кількість респондентів, що взяла участь у дослідженні, становить 380 осіб, з них 30 (9 %) заступників директорів, 37 (11 %) учителів економіки, 313 (80 %) учнів 10-х класів 35 загальноосвітніх навчальних закладів (діаграма 1).

Компетентнісний підхід до формування змісту економічної освіти в ліцеї припускає посилення діяльнісно спрямованого навчання, що означає перетворення результатів освіти не стільки в об'єктно-знання-центричні, скільки в практично-поведінкові форми (вирішувати ті або інші задачі, висловлювати конкретне, аналізувати ті або інші співвідношення і закономірності, самостійно знаходити інформацію для того-то, порівнювати ті або інші об'єкти тощо).

Непорожня Лідія Вікторівна,
*кандидат педагогічних, доцент,
старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник
відділу біологічної, хімічної та фізичної освіти
Інститут педагогіки НАПН України,
м. Київ, Україна*

ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ ГІМНАЗІЇ ЗАСОБАМИ СУЧАСНОГО ПІДРУЧНИКА ФІЗИКИ

Сучасні виклики українського суспільства висувують низку завдань перед сучасною фізичною освітою: розвиток, виховання і соціалізація особистості, яка усвідомлює себе громадянином України, здатна до життя в суспільстві та цивілізованій взаємодії з природою, має прагнення до самовдосконалення і навчання впродовж життя, готова до свідомого життєвого вибору та самореалізації, трудової діяльності та громадянської активності [1]. Індикаторами ступеня виконання цих завдань є рівень формування ключових компетентностей молоді людини. Наразі екологічні проблеми набули загальнолюдського соціально-політичного значення. Подібно до того як нині говорять про необхідність комп'ютерної грамотності, можна стверджувати, що кожна людина має бути грамотною і в питаннях екології.

У Концепції Нової української школи однією з ключових компетентностей є екологічна грамотність і здорове життя, яка передбачає вміння розумно та раціонально користуватися природними ресурсами в рамках сталого розвитку, усвідомлення ролі навколишнього середовища для життя і здоров'я людини, здатність і бажання дотримуватися здорового способу життя [2].

Президент американського геологічного товариства Е. Мурес в 1999 р. опублікував доповідь, у якій із тривогою говорив про недооцінку суспільством ролі наук про Землю в процесі розвитку сучасної цивілізації, концентрувати увагу на хибності уявлень освітніх структур розвинених країн про зміст і практичне значення екологічної компоненти [4, 5]. Всі ці проблеми є актуальними і в українській школі. Якими ж є способи їх вирішення?

Програма будь-якої загальноосвітньої школи завантажена і жорстко розподілена за кількістю годин щодо кожного навчального курсу. Неможливо істотно вивільнити час для впровадження фундаментального курсу загальної екології [3]. Одним із способів вирішення даної проблеми пропонується посилити екологічний компонент в кожній природничій дисципліні, зокрема у фізиці. Вагома роль у контексті розвитку екологічної грамотності учнів гімназії покладається на сучасний підручник фізики.

Серед домінуючих вимог, яким має відповідати сучасний підручник є розвиток екологічної грамотності учнів засобами навчальних предметів, зокрема фізики. Відповідно до цього, підручник фізики для основної школи має допомогти учням:

- засвоїти провідні ідеї, основні поняття і наукові факти, на базі яких визначається оптимальний вплив людини на природу й урахуванням законів природи;

- зрозуміти всебічну цінність природи як джерела матеріальних і духовних сил суспільства;

- сформувати вміння приймати правильні рішення й оцінювати стан навколишнього середовища та способи його покращення, передбачати можливі наслідки своїх дій і уникати негативних впливів на природу в результаті суспільно-господарської діяльності;

- розвинути ставлення щодо дотримання норм поведінки з метою уникнення нанесення шкоди природі, забруднення або руйнування природного середовища;
- сформулювати прагнення до пізнання навколишнього середовища;
- сприяти активізації діяльності по покращенню природного середовища, негативного ставлення до дій людей, які шкодять природі;
- формувати в учнів розуміння ролі людини як громадянина планети Земля, необхідності вирішення екологічних проблем і відповідальності кожного за стан навколишнього середовища [8].

Матеріал підручника має висвітлювати основні фізичні і технічні фактори взаємодії суспільства і природи, давати чітке уявлення про роль цих факторів в житті тварин, рослин і людини, про руйнівні наслідки впливу низки сучасних виробничих процесів на природу, знайомити учнів з основними особливостями вирішення деяких соціально-політичних проблем охорони природи і раціонального використання її ресурсів, з сучасними методами охорони навколишнього середовища. З цією метою в кожній навчальній темі необхідно наводити факти, пов'язані з аналізом впливів від використання того чи іншого фізичного явища або процесу у побуті та техніці на навколишнє середовище, спонукати учнів до здійснення аналізу екологічної проблеми та пошуку способів її вирішення.

Виходячи з цього, підручник фізики може відображати зміст таких важливих екологічних питань:

- раціональне використання енергетичних ресурсів: нафти, газу, вугілля тощо;
- найбільш вигідні й безпечні способи використання енергії;
- раціональне використання сировинних ресурсів [6].

Для прикладу розглянемо екологічний матеріал, що може бути відображений у матеріалі підручника 7 класу (таблиця 1).

**Орієнтовний перелік екологічних питань
курсу фізики 7 класу**

Питання курсу фізики	Екологічний матеріал
Фізичні явища. Фізика і техніка.	Кругообіг речовин в природі і промислового виробництва. Проблема утилізації відходів. Вплив господарської діяльності людей на навколишнє середовище (на конкретних прикладах).
Молекули. Дифузія.	Поширення шкідливих речовин, викинутих промисловими підприємствами, в повітрі, воді та ґрунті. Небезпека неправильного застосування та зберігання мінеральних добрив. Вплив на життя водойми нафтової плівки на його поверхні.
Взаємодія молекул.	Незмочуваність оперення водоплавних птахів водою і змочування його нафтою.
Сила пружності. Сила тертя	Деформація родючого шару ґрунту важкими машинами. Шкода від посипання криги піщано-солонної сумішшю (загибель придорожньої рослинності, псування автомобільних шин, взуття).
Тиск твердих тіл, рідин і газів.	Тиск на ґрунт колісних тракторів легких і важких.
Атмосферний тиск.	Зміна складу атмосфери під дією антропогенного чинника. "Озонова діра і її наслідки. Розсіювання викидів в верхніх шарах атмосфери.
Шлюзи.	Порушення природної рівноваги при будівництві каналів. Наслідки повороту річок.
Водогін.	Зменшення запасів прісної води на землі, необхідність її економії
Сила Архімеда. Умова плавання тіл.	Освіта нафтової плівки на поверхні води. Способи її знищення. Екологічні аспекти сплаву деревини по річках
Плавання суден.	Екологічно згубні наслідки судноплавства: руйнування берегів, оглушення риби, забруднення водоймищ і т.д.

	Екологічні катастрофи, зумовлені аваріями нафтових танкерів
Повітроплавання.	Руйнування озонового шару атмосфери. Використання аеростатів
Робота. Потужність. ККД.	Потужність. ККД і екологічна безпека різних механізмів (порівняльний аналіз)
Енергія річок, вітру, Сонця.	Перспективи використання безвідходних та відновлюваних джерел енергії

Разом з тим, сучасний підручник фізики має відображати не тільки екологічну інформацію, а й допомагати вчителю у доборі засобів і способів організації навчальної діяльності учнів. Окрім викладу необхідної інформації екологічного змісту, важливим є також добір завдань. Завдання в підручнику мають спрямовувати учнів на роботу з додатковою інформацією; на проведення домашніх дослідів і спостережень; складання і розв'язування фізичних задач на основі фактичного матеріалу екологічного чи природоохоронного змісту; виконання завдань дослідницького характеру.

Наприклад, завдання екологічного змісту можуть містити пропозиції про-аналізувати екологічну ситуацію в місцевості, де живуть учні. Оцінити рівень забруднення, скажімо, пластиком, полімерами тощо й запропонувати способи його зменшення. У цьому контексті доцільним є використання електронних освітніх ресурсів та довідково-пошукових систем, використання в сучасних під-ручниках технології QR-кодів, яка дає можливість учням безпосередньо у процесі роботи з підручником використовувати електронні освітні ресурси.

Досить важливим способом формування екологічної грамотності є виконання навчальних проектів. У підручниках фізики для 8 та 9 класів авторського колективу (Головко М. В., Коваль В. С., Мельник Ю. С.,

Непорожня Л. В.) в рубриці «Виконуємо навчальний проект разом», поданої наприкінці розділів, містяться завдання, пов'язані з вирішенням екологічних проблем [Головко М. В. Фізика: підручник для 8 класу загальноосвітнього навчального закладу / М. В. Головко, Л. В. Непорожня. – Київ: педагогічна думка, 2016.- 280 с.].

Виходячи зі сказаного, текст параграфів та завдання до них мають бути спрямовані на:

- оволодіння учнями системними знаннями про екологічні взаємодії природи, людини і суспільства, про екологічні проблеми сучасності і спроби їх вирішення;

- формування ставлення до природи як до однієї з головних життєвих і морально-етичних цінностей, екологічно доцільна поведінка і діяльність, наполегливе прагнення до активної охорони і відновлення навколишнього природного середовища;

- розвиток здатності до причинного і вірогіднісного аналізу екологічних ситуацій, альтернативного мислення і добору способів вирішення екологічних проблем на побутовому рівні;

- формування екологічної культури, гуманності, науково обґрунтованого ставлення до природи, як до вищої національної і загальнолюдської цінності [7].

Сучасний підручник фізики для учнів гімназії має відповідати не тільки специфіці фізичного, а й екологічного знання, відображати складні природничо-соціальні явища, закони існування природних систем на різних рівнях їх організації; технологічні принципи виробництва і будови технічних засобів, за допомогою яких людина перетворює природу для досягнення суспільних та індивідуальних потреб. Питання екології, вміщені в підручник фізики мають бути органічно пов'язані зі змістом навчального матеріалу, бути інформаційними і зводитися до одного двох абзаців.

Екологічні проблеми мають висвітлюватися лаконічно і не переобтяжувати матеріал підручника, робити його більш цікавим, спиратися на знання, набуті учнями в процесі вивчення інших предметів, широко використовувати ілюстративний матеріал (графіки, таблиці, фотографії тощо). Формування екологічної компетентності учнів гімназії засобами підручника фізики можна забезпечити лише на комплексній і системній основі.

Література

1. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. *Голос України*. 2017. 27 верес. (№ 178-179). С. 10–22.
2. Нова українська школа: концептуальні засади реформування середньої школи.- К.: МОН України, 2016.- 34 с.
3. Harding, J., Burrows, R., Del Balso, S., & Forward, K. (1996). *Physics: Concepts & applications*. Melbourne, Vic: Macmillan.
4. Яновський А. До чого схиляє нас світ. Освітні тенденції в розвинутих країнах / Переклад з польської Л. Гриневич з книги: "Педагогіка в учительській". Під ред. К. Крушевського. – Варшава. WSiP, 2000. (Рукопис)
5. Яновський А. Школа громадянина: американський досвід – наші потреби. – Львів: Літопис, 2001. – 215 с.
6. Подоляк В.О. Формування в учнів системи наукових компетентностей у галузі сучасного виробництва: Теоретико-методичний аспект: Наукова монографія. – Вінниця: Книга Вега, 2002, - 460 с.
7. Формування екологічної компетентності школярів: наук.- метод. посібник / Н.А. Пустовіт, О.Л. Пруцакова, Л.Д. Руденко, О.О. Колонькова. – К.: «Педагогічна думка», 2008. – 64 с.
8. Методичні проблеми екології / Циганенко А.Я., Щербань М.Г., Жуков В.І., Бойчук Ю.Д. та ін./ за ред. А.Я. Циганенка. – Харків: ХМУ, 2002. – 163с.

Онопрієнко Оксана Володимирівна,
кандидат педагогічних наук,
завідувач відділу початкової освіти
Інститут педагогіки НАПН України
м. Київ, Україна

АПРОБАЦІЯ НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В ПІЛОТНИХ КЛАСАХ НУШ

Від 2017 року в нашій країні запроваджується Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа». До реформування долучена НАПН України. Спільно з МОН України виконується план заходів із забезпечення і супроводу реформи середньої освіти.

До цього процесу в повному складі приєднався відділ початкової освіти. Наша робота розгорнулась за такими напрямками:

1. Нормотворча діяльність.

У складі робочих груп МОН України розроблено:

- Державний стандарт початкової освіти;
- під керівництвом О. Я. Савченко створено типові освітні програми для 1-2, 3-4 класів закладів загальної середньої освіти;
- розроблені свідоцтва досягнень учнів початкової школи, що відповідають новим вимогам до контрольної-оцінювальної діяльності;

2. Методичне забезпечення початкової школи.

На його реалізацію розроблено:

- методичні рекомендації щодо викладання навчальних предметів у 1-х класах закладів освіти, випущено збірник методичних рекомендацій;
- за науковою редакцією Н. М. Бібік опубліковано poradnik для вчителя НУШ, яким нині користуються в усіх закладах середньої освіти України;

3. Навчальне забезпечення НУШ.

Співробітники відділу стали авторами та співавторами підручників української мови (Пономарьова К. І., Савченко О. Я., Вашуленко О. В.); математики (Онопрієнко О. В., Листопад Н. П.); «Я досліджую світ» (Бібік Н. М., Андрусенко І. В.), які перемогли у всеукраїнських конкурсах проектів підручників у 2018 і 2019 роках й друкуються за державний кошт; розроблені й упроваджуються навчальні посібники для учнів 1-х класів (Мартиненко В. О., Прищепа О. Ю.);

4. Просвітницька діяльність.

Відділом започатковано й реалізовується постійно діючий семінар «Дидактико-методичний супровід компетентнісно орієнтованого навчання молодших школярів». У 2018 р. проведено 12 семінарів, у 2019 – 4; на допомогу вчителям НУШ за підтримки керівництва Інституту проведено три всеукраїнські вебінари, за якими онлайн стежили понад 5 тисяч учасників; опубліковано 16 методичних статей у журналах для вчителів початкової школи;

5. Моніторингове дослідження стану сформованості читацької та математичної компетентностей випускників початкової школи. Розробниками інструментарію моніторингу були О. В. Онопрієнко і К. І. Пономарьова.

Відповідно до плану заходів із запровадження Концепції «Нова українська школа», з 2017/18 навчального року відбувається всеукраїнський експеримент за темою «Розроблення і впровадження навчально-методичного забезпечення початкової освіти в умовах реалізації нового Державного стандарту початкової освіти» на базі загальноосвітніх навчальних закладів. Відділ початкової освіти також активно долучений до цього експерименту. Зокрема, Н. М. Бібік і О. В. Онопрієнко призначені науковими консультантами експерименту; Н. М. Бібік, К. І. Пономарьова, О. В. Онопрієнко, Н. П. Листопад упродовж двох років надають пілотним

класам навчально-методичне забезпечення до уроків української мови, математики, інтегрованого курсу «Я досліджую світ».

Така участь в експерименті, а також супровід використання наших розробок у перший рік функціонування НУШ дозволили здійснити апробацію результатів науково-методичного дослідження. Попередній аналіз апробації напрацювань привів нас до низки висновків, якими хочемо поділитися із шановним науковим товариством.

Серед матеріалів, запропонованих пілотним класам, були навчальні посібники з української мови, математики, інтегрованого курсу «Я досліджую світ». Ми обрали форму навчальних зошитів, у яких поєднали матеріали, що традиційно вміщують у підручниках і робочих зошитах. Вчителі відзначили, що такий формат є доцільнішим і зручнішим для початкової школи. Відомо, що подібні видання набули популярності в багатьох країнах, де поцінуюється якісна освіта й де на освіту не шкодують коштів. Так, нині модний досвід Фінляндії показує, що в державі втілили принцип «гроші ходять за дитиною», там щорічно виділяють кошти не лише на такі посібники, а й на витратні матеріали.

Які реалії у нас? Крім того, що підручник друкують раз на п'ять років, його обмежують обсягом. Наприклад, у наших реаліях цінність математики вимірюється 300 грамами. Це означає таку арифметику: 300 г дозволяє видавати підручник на 144 сторінки; мінус 2 службові сторінки, мінус 1 сторінка на звернення до дітей, мінус 4 сторінки на зміст, залишається 137 сторінок на 140 уроків математики в рік. В інших предметах аналогічна ситуація. І, на додаток, заборона купувати додаткові до підручника посібники.

Що дозволив досягти сучасний формат посібника в умовах експерименту? По-перше, зменшена вага посібника, оскільки на рік ми пропонували 3-4 частини. По-друге, він став стимулом для організації

різних видів активності та їх чергування. Це принциповий момент, якщо враховувати особливості пізнавальних процесів сучасних дітей. Учні «цифрового покоління» здатні зосереджуватися на одному виді роботи кілька хвилин. Ми запропонували вчителям формулу від американських психологів: виконувати один вид діяльності стільки хвилин, скільки дитині років. По-третє, автор може повноцінно реалізувати свою методичну систему. Матеріал до уроку розміщується на двох сторінках, що дозволяє забезпечити кожен етап процесу навчання. Це надзвичайно важливо для досягнення очікуваних результатів уроку, тому що ми можемо поступово провести дитину по всіх сходинках пізнання, допомогти кожному учню відчувати на якомусь етапі успіх, а це для дитини молодшого шкільного віку – найпотужніший мотив навчання.

Наступний висновок: на етапі обмірковування концепції підручника необхідно вивчити психологічний портрет учня, для якого це видання створюється. З'ясувалося, що:

- у нинішніх молодших школярів практично не розвинута слухова пам'ять;
- явно простежується тенденція до переважання візуального сприйняття інформації;
- зір дитини вихоплює лише яскраві або певним чином виділені гіперфрагменти;
- кліповість мислення не дозволяє «цифровій дитині» помічати деталі, така дитина «не бачить» важливих елементів розповіді, загадки, математичної задачі; вона не може частини поєднати в ціле.

Урахувавши ці та багато інших психологічних обставин, ми відкоригували методику навчання і спосіб подання змісту. Так, зважаючи на слабо розвинені слухові рецептори, ми дублювали основні тези пояснень у письмовій (графічній) формі, кольором виділяли основне. До посібників з

навчання грамоти автори М. С. Вашуленко і О. В. Вашуленко запропонували аудіо додатки, щоб працювати над розвитком слухового сприйняття. До таких додатків можна перейти через кюар коди. Крім того, для активного залучення слухових каналів сприйняття інформації у методичному апараті посібники містяться завдання на коментування учнями виконуваних дій.

Щоб утримати увагу дитини на основному, ми відмовились від мозаїчного подання елементів змісту. Близько 80 % матеріалу пов'язали з однією навчальною проблемою. Решта матеріалу, що забезпечує неперервність повторення, відійшла на другий план. Водночас, аби утримати увагу дитини на основному питанні уроку, ми запропонували вчителям «строкату» побудову уроку, за якої зміст діяльності стосується теми, а форма передбачає чергування різних видів активності.

Отже, концепція підручника має урахувати останні дані про психологічні особливості пізнавальних процесів учнів.

Щодо особливостей методики. Всім відомі кілька атрибутів НУШ, як то ранкове коло, цеглинки ЛЕГО, килимки, повернуті для групової роботи парти тощо. На перших етапах входження вчителів у нові умови роботи багато хто захопився ігровими моментами діяльності. За результатами бесід із батьками першокласників, ми дійшли висновків, що надмірне захоплення грою у багатьох випадках призвело до втрати у дітей мотивації. Самі діти ставили питання: «Коли вже ми почнемо вчитися?».

Що ми доносили вчителям під час наших зустрічей? У ситуації гри дитина діє в зоні актуального розвитку, тобто вона використовує свій досвід й може обійтися без допомоги вчителя. Аби досягти прогресу у розвитку дитини, її діяльність має відбуватися у зоні найближчого розвитку. Дитині мають траплятися перешкоди, саме їх подолання приведе до новоутворень. Таким чином, навчання якнайбільше має спиратися на дослідницьку і пошукову діяльність. Ми не надаємо дитині готових

висновків, а створюємо умови, щоб вона сама зробила відкриття нового знання чи способу дії.

Всім нам доводилось помічати, що сучасна дитина мало не народжується з гаджетами у руках. Це, звичайно, може радувати, коли маленьке дитя набагато швидше від нас знаходить способи користування цифровим пристроєм. Все було б так чудово, аби не дані, якими поділилися з нами науковці Інституту психології ім. Г. С. Костюка. Вони експериментальним шляхом встановили, що взаємодія покоління сучасних дітей з раннього віку із пласким екраном призводить до домінування так званого двовимірного мислення. Як наслідок – зниження когнітивних здібностей, навіть деградація розумових процесів.

Учителі 1-х класів помітили, що більшість дітей не те, що не можуть побудувати прості аналітичні міркування, їм навіть складно утворити елементарні пари за протилежними ознаками; вони не можуть розрізнити родові і видові ознаки (наприклад, не розрізняють місяці і пори року). Тож ми дійшли висновку, що діяльність учнів особливо в першому циклі необхідно наситити навчальними діями з тривимірними об'єктами.

Наприклад, у навчанні математики ми запропонували такий алгоритм розкриття математичних понять або способів дії:

I етап – виконання практичних вправ з математичними матеріалами (фігурами або реальними предметами). Актуальність першого етапу пояснюється все ще наявністю у дітей ознак предметно-образного мислення.

II етап – виконання дії в частково матеріалізованій формі (коментування дії, зображеної на малюнку, схемі).

III етап – перехід на абстрактний рівень, оперування числами, математичними знаками.

Реалізація такого алгоритму забезпечує результативність процесу навчання.

Спілкування з учителями 1-х і 2-х пілотних класів показали, що вони потребують доволі деталізованих методичних розробок. На жаль, реалії такі, що переважна більшість учителів ще не готові створювати освітні програми закладу, авторські методичні системи, навіть календарні плани з орієнтацією на навчальні можливості учнів класу.

Ті розробки, що запропонували ми, містять не просто конспекти уроків, це своєрідний методичний кейс до кожного уроку. До нього входять деталізовані цілі й описані очікувані результати; проект уроку, набір завдань для організації групової роботи та реалізації індивідуального підходу; інструментарій формувального оцінювання; дидактичні матеріали тощо. Завдяки видавництвам «Ранок» і «Оріон», які в експерименті виконують волонтерську роль, на їх сайтах, а також на національній електронній платформі НУШ розміщено електронні додатки до наших посібників. Всі ці матеріали знаходяться у вільному доступі, ними може скористатися будь-хто бажаючий. Обрати з-поміж матеріалів необхідні для конкретної навчальної ситуації.

Отже, якщо автор очікує найточнішої реалізації його методичних ідей, то потрібно створити багатофункціональний і багатокомпонентний навчально-методичний комплекс. Насамкінець зазначимо, вчителі нам повірили і довірилися. Це підтверджено найбільшим вибором наших напрацювань під час конкурсів підручників. Але практики потребують постійного супроводу і методичної підтримки. Крім численних зустрічей із учителями, для комунікації ми використовуємо сучасні засоби зв'язку, зокрема соціальну мережу Фейсбук. Такий зворотний зв'язок дозволяє виявити резерви для удосконалення науково-методичної продукції, і, що не менш важливо, підтримати позитивний імідж нашої установи.

Онаць Олена Миколаївна,
кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник,
завідувачка відділом економіки та управління ЗСО
Інституту педагогіки НАПН України,
м. Київ, Україна

СТРАТАГЕМА ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ У ОПОРНОМУ ЗАКЛАДІ ОСВІТИ

Проблема збереження здоров'я в сучасному світі є надзвичайно актуальною в соціокультурному та економічному аспектах. Особливо це стосується підростаючого покоління. На щастя, це все більше усвідомлюється суспільством як педагогічно значуща проблема, а, значить, потребує активної діяльності закладів загальної середньої освіти, адже фізичний, духовний і психологічний розвиток, здоров'я дитини, адаптація значною мірою визначається її умовами її навчання у школі. Великий обсяг інформаційного навантаження, емоційна напруга, несприятливі соціально-економічні умови багатьох родин, спадковість, якість харчування, мала рухова активність та інші фактори мають негативний вплив на здоров'я. На жаль, не завжди це розуміють як дорослі, так і учні. Актуальність проблеми і в тому що показники стану здоров'я сьогоднішніх учнів дуже тривожні.

СЛАЙД №1. Актуальність проблеми збереження здоров'я

Соціальна важливість і необхідність вирішення проблем збереження та зміцнення здоров'я дітей у процесі навчання й виховання відображається у Законах України «Про освіту», Державному стандарті базової і

повної загальної середньої освіти, у Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року, Законах України «Про охорону дитинства» тощо. Проблеми організації здоров'язбережувальної діяльності на основі системного та комплексного підходів розроблялися В. Бондіним, Н. Горкушею, В. Колбановим, І. Новосоловою, Н. Полтовцевою, В. Смирновим та ін.. Великий інтерес до здоров'язбереження у науці представлений також працями Г. Зайцева, І. Мечникова, І. Павлова, В. Сухомлинського, М. Стригуна, Н. Фоміна та інших. Важливе значення для нашого дослідження з обраної нами теми мають розвідки Г. Апанасенка, Є. Казіна, В. Казначеева, Г. Кураєва, О. Разумова та ін.

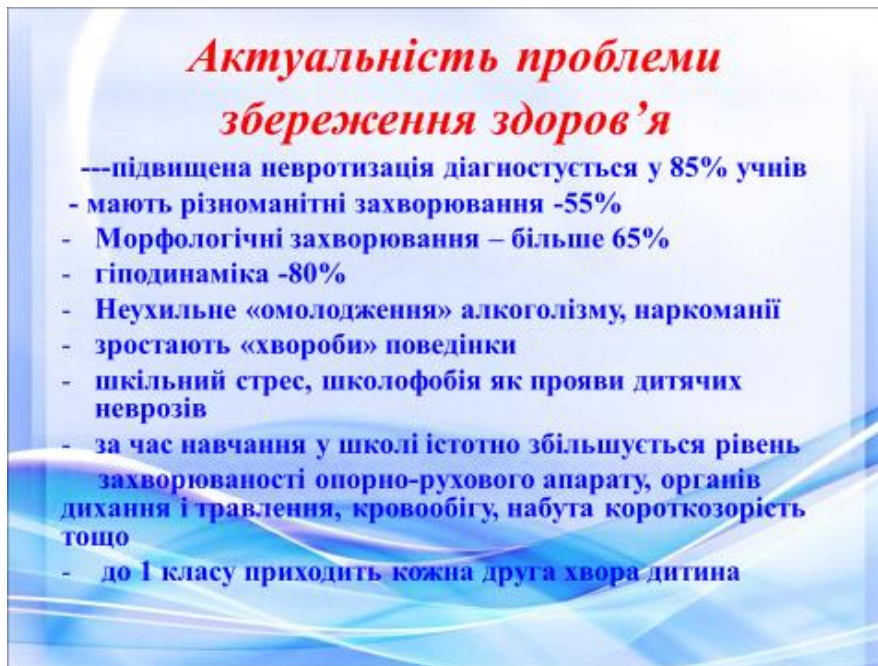
Сучасні заклади освіти шукають шляхи виходу із ситуації, що склалася. Введено предмети «Основи здоров'я», «Валеологія», проводяться профілактичні огляди учнів, апробовуються різні форми профілактики і збереження здоров'я. Активно працюють Школи сприяння здоров'ю, здійснюються різноманітні проекти щодо збереження здоров'я. *При таких різноманітних підходах «шкільні» причини виникнення порушень стану здоров'я не ліквідовуються повністю, а робляться лише спроби знизити їх негативний вплив. Ні державні документи, ні чисельні дослідження, ні практична діяльність закладів освіти особливих позитивних результатів, на жаль, не дають.*

У Законі України «Про освіту» (2017), Концепції «Нова українська школа» визначені ключові компетентності, серед яких почесне місце займає компетентність - *екологічна грамотність і здорове життя*. Це означає, що учень, випускник закладу загальної середньої освіти, має отримати такі знання, уміння, навички, оволодіти способами діяльності, щоб розумно та раціонально користуватися природними ресурсами в рамках сталого розвитку, усвідомлювати ролі навколишнього середовища для життя і здоров'я людини, здатність і бажання дотримуватися здорового способу

життя. У своїй статті ми назвали її «здоров'язбережувальна компетентність».

Здоров'язбережувальна компетентність виступає внутрішнім регулятором поведінки і вагомим чинником конструктивної життєтворчості людини.

СЛАЙД № 2 Здоров'язбережувальна компетентність

Актуальність проблеми збереження здоров'я

- підвищена невротизація діагностується у 85% учнів
- мають різноманітні захворювання -55%
- Морфологічні захворювання – більше 65%
- гіподинаміка -80%
- Неухильне «омолодження» алкоголізму, наркоманії
- зростають «хвороби» поведінки
- шкільний стрес, школофобія як прояви дитячих неврозів
- за час навчання у школі істотно збільшується рівень захворюваності опорно-рухового апарату, органів дихання і травлення, кровообігу, набута короткозорість тощо
- до 1 класу приходить кожна друга хвора дитина

СЛАЙД № 3 Здоров'я

Здоров'язбережувальна компетентність

- Це характеристики індивідуальних властивостей людини, які спрямовані на збереження і зміцнення фізичного, соціального, психічного і духовного здоров'я – свого власного і здоров'я оточення

Ми розглядаємо здоров'я як комплекс інформаційних сигналів, які нерідко потребують втручання з боку середовища, економічного аналізу і оцінювання його стану. Завдяки здоров'ю в учнів складається не лише економічний ресурс, а й визначаються підходи до розуміння екології навчання, успішних життєдіяльних умов у конкретній школі, формування соціальної стратегії для майбутнього працевлаштування. Сенс в формуванні в учнів позитивного ставлення учнів до збереження здоров'я як набутої економічної власності зумовлене законами, вимогами та діючими категоріями зв'язку і взаємодії Природи і суспільства. Економічним вважається здоров'я, рівень збереження якого, є досягненням особистості з акме професійним ставленням до його розвитку.

Як показало проведене дослідження, успішне формування здоров'язбережувальної компетентності неможливе без спеціально створеного освітньо-культурного середовища опорного закладу освіти та виховання позитивного ставлення учнів до здоров'я, усвідомлення «корисності» та смислових цінностей збереження здоров'я. Насамперед, це стосується організації освітнього процесу.

СЛАЙД № 4. ОСОБЛИВОСТІ освітнього процесу

Здоров'я - це

- формування і розвиток здоров'язбережувальної компетентності учасників освітнього процесу
- основний напрям змін – це зміна від культури ролі до культури мислення
- це програма зміни взаємовідносин і результативної діяльності учасників освітнього процесу з установкою на навчання і виховання, на здоров'я як життєву власність і найвищу цінність
- це формування «корисності» та смислових цінностей ставлення до збереження здоров'я

При такому підході ставлення до здоров'я формується через навчання з установкою на здоров'я як життєву власність, що сприяє оновленню психолого-педагогічних засад у профілактиці здоров'я та

служить розумінню учнями себе як суб'єкта власного здоров'я.

Для здійснення такої мети потрібно створити спеціально організоване освітньо-культурне середовище, в якому передбачається чітко спланована і ретельно прорахована послідовність дій, спрямованих на вирішення конкретних завдань або досягнення поставленої мети із врахуванням психологічних особливостей об'єктів або інших особливих ситуацій.

Цей шлях називається стратагема, або стратегема, або стратагеми.

СЛАЙД № 5 Стратагема

Застосовуються стратагеми також як проміжна ланка між стратегією і тактикою, тобто, її можна вважати *комбінацією тактичних прийомів, які сприяють досягненню стратегічних результатів*[6, с. 49-50. Досить часто стратагеми застосовуються у різних галузях діяльності, зокрема і педагогіці, Їх ефективність значно підвищується, якщо вони взаємодіють одна з одною.

Стратагема формування здоров'язберезувальної компетент-ності – це розбудова здоров'язберезувального середовища в опорному закладі освіти: визначення засад (наукових підходів, принципів, умов і чинників,

врахування закономірностей і факторів впливу), завдань, напрямів та специфіка освітнього процесу, технології, особливості управління тощо).

Умовою реалізації цієї стратегії та формування відповідних засад є компетентно та професійно-орієнтоване розвивальне навчання, реалізація експериментально-дослідницьких, ціннісно-сміслових, здоров'язберезжувальних установок як професійних інноваційних орієнтирів керівників, вчителів, учнів, батьків, громади.

Слайд № 6 Засади формування

Засади формування здоров'язберезжувальної компетентності в опорному закладі освіти передбачають розробку і впровадження різноманітних заходів, через пізнання яких учні навчаються самостійному збереженню здоров'я. Це потребує внесення інновацій в організацію освітньо-культурного середовища опорного закладу. До таких інновацій відносяться *понятійні та критеріальні основи: засвоєння інноваційних знань, умінь, навичок, здатностей, досвіду, морально-етичних цінностей, психолого-педагогічної компетентності вчителів, самопізнання, само оцінювання, самореалізація тощо.*

Основні завдання визначено такі:

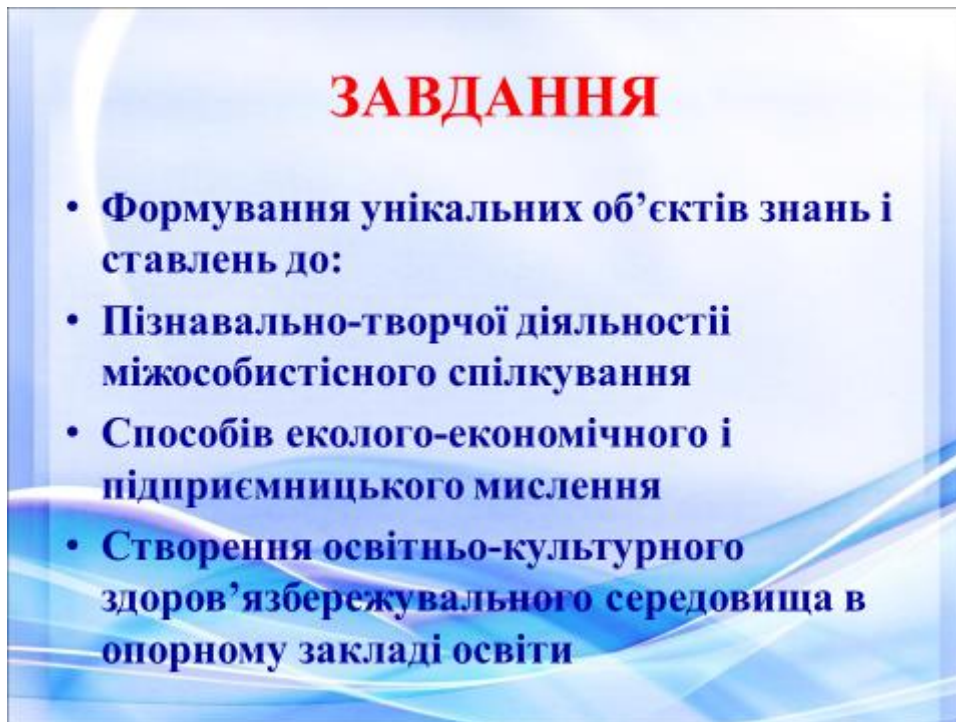
СЛАЙД № 7 Завдання

Формування унікальних об'єктів знань відбувається через: розуміння значущості та необхідності збереження здоров'я як економіко культурної власності в життєвому середовищі; виявлення ставлення учнів до здоров'я як до ціннісної власності; знання про здоров'я як здатність, знання, уміння, прагнення, ставлення, завдяки яким учень спроможний буде зберігати здоров'я при будь яких ризиках, стресах, умовах навчання і життя тощо; це сприймання поняття «здоров'я» як стану рівноваги, комфорту, адаптаційної готовності організму до умов соціального середовища, груп ровесників тощо; це реалізація в освітньому процесі економіко-підприємницького ставлення до збереження здоров'я, є процесом завдяки якому в учнів відбуватимуться зміни в розумінні ними основних освітніх та життєвих факторів збереження власного здоров'я. Це відбувається в процесі пізнавально-творчої діяльності та міжособистісного спілкування на всіх рівнях навчання і організації всіх видів діяльності.

Відповідно до стратегії формування здоров'язбережувальної компетентності визначені напрями діяльності учасників освітнього процесу, які передбачають розвиток орієнтаційних та пізнавальних знань, умінь, навичок, здатностей для учнів, учителів та батьків.

СЛАЙД № 8. НАПРЯМИ освітнього процесу

Психологічною службою опорного закладу освіти має бути організована різносторонній комплекс діагностик для встановлення рівня стану здоров'я та проведення потрібної корекції. У цьому процесі беруть активну участь усі учасники освітнього процесу, а також залучені фахівці. Відбувається реальна соціально-партнерська співпраця і взаємодія. Це найбільш важливий є навчання учнів етап для самовизначення впливів інформаційно-сигнальної чутливості власного організму з метою збереження свого здоров'я.

Стратегія формування здоров'язбережувальної компетентності передбачає обрання технологій для такої діяльності. Поняття «здоров'язбережувальні технології» об'єднує в собі всі напрями діяльності закладу освіти щодо формування, збереження та зміцнення здоров'я учнів,

тобто, формування здоров'язберезувальної компетентності: сприятливі умови навчання дитини у закладі (відсутність стресових ситуацій, адекватність вимог, методик навчання та виховання); оптимальну організацію освітнього процесу (відповідно до вікових, статевих, індивідуальних особливостей та гігієнічних норм); повноцінний та раціонально організований руховий режим та харчування учнів

Обрані нами такі технології формування здоров'язберезувальної компетентності розподілено на групи за напрямом діяльності.

СЛАЙД № 9. Здоров'язберезувальні технології

Організаційно-педагогічні технології визначають структуру освітнього процесу, яка сприяє подоланню перевтоми, гіподинамії та інших дезадаптаційних станів.

Психолого-педагогічні технології пов'язані з безпосередньою діяльністю вчителя на уроці, взаємодією з учнями протягом уроку. Це психолого-педагогічний супровід усіх елементів освітнього процесу.

Навчально-виховні технології забезпечують навчання і виховання через використання оздоровчих елементів, які містяться в змісті освітніх

галузей та навчальних предметів, це програми навчання учнів культури здоров'я, під час навчання та у позаурочний час, програми освіти батьків та громадськості.

Соціально-адаптаційні технології забезпечують збереження і зміцнення психічного здоров'я учнів та вчителів, посилення ресурсів психологічної адаптації особистості. Це різноманітні соціально-психологічні тренінги, програми соціальної та сімейної педагогіки, до участі в яких залучаються не тільки учні, але й педагоги, батьки, представники місцевої громади.

Лікувально-оздоровчі технології - це самостійна медико-педагогічна галузь, що охоплює лікувальну педагогіку, лікувальну фізкультуру, спортивні та корекційні заняття тощо, вплив яких забезпечує відновлення фізичного та психічного здоров'я учнів.

Не можна успішно вирішувати зазначену проблему без врахування основних *факторів впливу на здоров'я*, які визначені в науці і практиці: *особистісні, еколого-економічні, психолого-педагогічні, організаційно-педагогічні, соціальні, медичні.*

Особистісні – це генетичні особливості, фізичне і психічне здоров'я; *еколого-економічні* – впливи природи, спосіб життя, режим, звички, економіка, родина; *психолого-педагогічні, дидактичні* – взаємодія вчителя і учня на уроці, форми, методи навчання тощо; *соціальні* – матеріальні умови, місце проживання і навчання, соціальні ролі; *організаційно-педагогічні* – технології, форми і методи організації освітнього процесу; *медичні* – рівень доступності медицини, стан здоров'я тощо.

Управління формуванням здоров'язбережувальної компетентності учнів в опорному закладі освіти відбувається не тільки на основі визначених у навчальному закладі цілей, норм, правил поведінки, цінностей та санкцій, які відображають усвідомлене ціннісне ставлення

всіх учасників освітнього та управлінського процесів до свого і чужого здоров'я: фізичного, психічного, духовно-морального та соціального, що передбачає ведення здорового способу життя.

СЛАЙД № 10. Управління

Надзвичайно важливим і основоположним в управлінні формуванням здоров'язбережувальної компетентності в опорному закладі освіти є формування спільного бачення і спільних корпоративних цінностей. Аадміністративні засоби не вирішують проблему, це не дасть позитивних результатів. Формування і розвиток здоров'язбережувальної компетентності учасників освітнього процесу відбувається при зміні мислення.

Отже, управління – це спрямування діяльності педагогічного колективу в тісній партнерській співпраці та взаємодії, взаємозв'язку з учнями, батьками, медичними працівниками, практичними психологами, соціальними педагогами та соціальними працівниками, усіма тими, хто зацікавлений у збереженні і зміцненні здоров'я дітей, мають бути спроможні створити здоров'язбережувальне освітньо – культурне середовище.

Надзвичайно важливим в управлінській діяльності керівника опорного закладу освіти є забезпечення умов формування здоров'язбережувальної компетентності учнів та інших учасників освітнього процесу, залучення всіх зацікавлених осіб та організацій, створення таких умов, щоб в учнів була мотивація, стало модним бути здоровим. Для цього потрібно керівнику і його команді, всім підрозділам опорного закладу освіти координувати й узгоджувати дії всіх учасників, контролювати дію і вплив факторів, створювати професійне науково-методичне середовище розвитку культури здоров'я у опорному закладі та в усьому освітньому окрузі.

Висновки.

Формування здоров'язбережувальної компетентності, позитивного ставлення учнів і їхніх наставників до збереження здоров'я як найвищої цінності, формування навичок самостійного аналізу і збереження здоров'я розуміння необхідності здорового способу життя, потребують сьогодні кардинально нових підходів, посилення уваги та створення спеціальних умов організаційно-педагогічного освітньо-культурного збереження здоров'я, формування здоров'язбережувальної компетентності к опорним закладом освіти та цілеспрямованого управління цим процесом.

Для цього важливо створити у закладі освіти такі умови, такі моделі освітньо-культурного здоров'язбережувального середовища, які сприятимуть не тільки збереженню здоров'я учасників освітнього процесу, але і й виявлятимуть нові підходи до виявлення основних показників психосоматичного та психофізіологічного здоров'я і сприятимуть формуванню позитивного ставлення до власного здоров'я як чинників успішної професійно-орієнтованої підготовки до життєвої самостійності у вирішенні проблем навчання впродовж життя та працевлаштування без школи для власного здоров'я.

Ставлення до здоров'я, навчання з установкою на здоров'я як свою життєву власність і здоров'язбережувальна компетентність, сприятиме розробці і оновленню психолого-педагогічних засад у профілактиці здоров'я та служитиме розумінню учнями себе як суб'єкта власного здоров'я; сприятиме усвідомленню учнями і вчителями закономірностей та особливостей володіння іншими ключовими компетентностями, а не тільки здоров'язбережувальною, пов'язаними з вибором способу та стратегії розвитку підприємливості, виду майбутньої професійної діяльності та індивідуальних особливостей здоров'я; рівень усвідомленості учнями збереження здоров'я сприяє вирішенню завдань розвитку конкурентоспроможної особистості.

Завданням керівника опорного закладу освіти спільно з педагогічним, учнівським колективами, батьківською та місцевою громадами є формування та розвиток дієвої і ефективної організаційно- педагогічної культури здоров'я.

Література

1. Закон України «Про освіту» / Відомості Верховної Ради, 2017, № 38-39.
2. Концептуальні засади реформування середньої освіти «Нова українська школа»/ схвалена колегією МОН 27.10.2016 року.
3. Єфімова В.М. Інструментальна складова здоров'язбережувальних технологій у професійній підготовці майбутніх учителів / В.М. Єфімова // Валеологія: сучасний стан, напрямки та перспективи розвитку / Матеріали VIII міжнародної науково-практичної конференції, квітень 2010 р.: У 3-х т. / За ред. М.С. Гончаренко. – Харків, 2010. – Т. I. – С. 132-139.
4. Здоров'язберігаючі технології в навчальному закладі / упоряд. О. Колонькова, О. Литовченко. – К.: Шк. світ, 2009. – 128
5. Калініна Л.М., Онаць О.М., Топузов М.О. Проблеми створення й розвитку опорних закладів освіти. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Прикладні наукові розробки та теоретичні дослідження XXI століття», наукова платформа «ΛΟΓΟΣ», 15 квітня, м. Вінниця, Україна, том 2. С. 58–65. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/716003/> (дата звернення: 23.05.2019).

6. Онаць О. М. Організаційно-педагогічна культура збереження здоров'я у закладі освіти: методологічний аспект/ О. М. Онаць // Здоров'язбережувальна свідомість в теорії та практиці шкільної освіти: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Обухів, 21 березня 2018 року/ відп. ред Н. А. Побірченко. – Обухів, 2018. – С. 23-30.
7. Побірченко Н. А. Економічна психологія:[у 2 ч.] /Н. А. Побірченко. – К. –Наук.світ, 2009. – 293с.

Піддячий Микола Іванович,
доктор педагогічних наук, професор
головний науковий співробітник
відділу профільного навчання
Інститут педагогіки НАПН України,
м. Київ, Україна

ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ СТАРШОКЛАСНИКІВ У ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ

У процесі навчання та виховання старшокласників створюються передумови для професійного спрямування, а значить і формування компетентностей на етапах вікового розвитку. Наукове обґрунтування компетентісно орієнтованого освітнього простору є важливим для розв'язання низки суперечностей між: соціальним замовленням якісної підготовки учнів, конкурентоспроможних на ринку праці, і недостатнім рівнем їхньої реальної підготовки до професійної діяльності; значним обсягом інформації в умовах швидкозмінних технологій і не адаптованістю навчального середовища; розвитком інфраструктури навчальних закладів і необхідністю розробки теоретико-методичних засад формування компетентностей необхідних для життя та праці; наявністю нових

виробничих технологій і недостатністю використання таких технологій у підготовці старшокласників до професійної діяльності.

Метою повної загальної середньої освіти є всебічний розвиток, виховання і соціалізація особистості, здатної до життя та праці. Досягнення цієї мети забезпечується шляхом формування компетентностей спільними для яких є такі вміння: читання; висловлювати власну думку; критичне та системне мислення; здатність логічно обґрунтовувати позицію; творчість; ініціативність; керування емоціями; оцінювати ризики; приймати рішення; розв'язувати проблеми, співпрацювати з іншими людьми.

З огляду на закономірні зв'язки між метою, засобами та результатами підготовки старшокласників до життя і праці й умовами їх застосування навчально-виховний процес розробляється за такими складовими змісту освіти:

- критерії оцінки якості світового господарства;
- трудова діяльність та її інфраструктура;
- праця людини;
- професійна культура;
- професійна орієнтація;
- господарювання у побуті;
- підприємницька діяльність;
- соціально-професійна взаємодія на ринку праці.

У результаті психологічної діяльності особистості запропонованої у процесі підготовки старшокласників до праці мають гармонізуватися компетентності за складовими психологічної сфери: когнітивна (знаннева); операційно-технологічна (діяльнісна); мотиваційна (емоційна); етична; соціальна; поведінкова. Це дасть можливість старшокласнику на етапах адаптації, індивідуалізації та інтеграції вийти на достатній рівень автономності й конкурентоспроможності.

Сучасні соціально-економічних умови для особистості, суспільства та держави характеризуються системними процесами на ринку праці, спрямованими на продукування загальнолюдських цінностей та реалізацію сучасних технологій матеріального і нематеріального виробництва. У зв'язку з цим, на часі розроблення та впровадження в життя диференційованої трирівневої моделі здійснення навчально-виховного процесу для старшокласників.

Редько Валерій Григорович,
*доктор педагогічних наук, доцент,
старший науковий співробітник,
завідувач відділу навчання іноземних мов
Інститут педагогіки НАПН України,
м. Київ, Україна*

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ЗМІСТУ КОМПЕТЕНТІСНО ОРІЄНТОВАНОГО НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ: ЛІНГВОДИДАКТИЧНИЙ АСПЕКТ

Тенденція останніх років, яка домінує у шкільній іншомовній освіті, передбачає компетентнісне спрямування теорії та практики навчання іноземних мов на нові цільові та змістові аспекти, що зумовлює використання особливих методів, форм і засобів оволодіння іншомовним спілкуванням як механізмом мовленнєвої та соціальної взаємодії в різноманітних сферах міжнародної діяльності. У зв'язку з цим виникає потреба в перегляді та уточненні деяких усталених підходів до організації процесу навчання іноземної мови.

Компетентнісно орієнтоване навчання іноземних мов учнів початкової школи ми розглядаємо як їхню здатність відповідно до вікових особливостей і потенційних можливостей усвідомлено виконувати навчальні дії, що забезпечують оволодіння іншомовним спілкуванням в усній та письмовій формах у межах сфер, тем, ситуацій та з допомогою мовних засобів, окреслених чинною навчальною програмою [1]. Відповідно, компетентна особистість за результатами вивчення іноземної мови має бути готовою у межах вимог навчальної програми демонструвати уміння доцільно користуватися іншомовною інформацією, презентованою соціальним оточенням, оцінювати та добирати ту, яку потребує її життєва діяльність, впливати на неї, адаптуючи її кількісні та якісні характеристики до власних іншомовних комунікативних намірів [2].

Основними напрямками трансформації змісту відповідно до компетентнісно орієнтованого навчання іноземних мов нами визначено такі: а) дидактичне переосмислення сутності навчального матеріалу під кутом зору його доцільності, доступності та відповідності іншомовним комунікативним потребам учнів досліджуваної вікової категорії, достатності для забезпечення їхніх комунікативних намірів; б) визначення значущих для учнів зв'язків вивченого матеріалу з життєвою практикою, що асоціюється з рівнем його прагматичності – сферами використання в реальних умовах спілкування; в) забезпечення ефективної активізації мовного матеріалу в різних видах мовленнєвої діяльності через умотивоване виконання навчальних дій і використання оптимальної системи вправ і завдань та дидактично доцільних додаткових засобів; г) сприяння усвідомленому засвоєнню учнями способів діяльності з навчальним іншомовним матеріалом у межах певного кола понять, явищ, процесів, об'єктів, фактів, зокрема тем для спілкування, змісту мовного і мовленнєвого матеріалу, сутності правил-інструкцій тощо.

Однією із визначальних форм організації процесу навчання іноземних мов у закладах загальної середньої освіти, в тому числі у початковій школі, та спрямування його на компетентнісні засади може бути спеціально створене освітнє іншомовне комунікативне середовище, яке ми розглядаємо як збалансований комплекс методів і засобів навчання, які сприяють активному оволодінню учнями спілкуванням у різних видах мовленнєвої діяльності відповідно до сфер, тем і мовного матеріалу, окреслених чинною навчальною програмою (мал. 1)

Це складне утворення, що ґрунтується на взаємодії двох суб'єктів навчального процесу – *учнів і вчителя*, діяльність яких спрямовується на виконання цілей навчання з використанням дидактично доцільних засобів. Його можна досліджувати як своєрідний освітній простір, який забезпечує цілісне засвоєння *учнями* навчального змісту, дозволяє їм проявляти та розвивати свої здібності, підвищує інтерес до вивчення предмету, умотивовує іншомовну діяльність, засобами іноземної мови дає змогу пізнавати культуру народу, що нею спілкується, а також розповісти своєму іншомовному співрозмовникові про культуру своєї країни, сприяє освіті й вихованню, активізує пізнавальні інтереси, надає можливості для самовдосконалення. Водночас освітнє іншомовне комунікативне середовище дозволяє *вчителю* успішно реалізовувати прогнозовані завдання, проявляти свій професійний досвід, зокрема демонструвати власні творчі дидактичні напрацювання, що сприяють досягненню мети, використовувати методичнодоцільні методи, форми і засоби оволодіння учнями іншомовною комунікативною діяльністю, дає змогу позитивно впливати на їхні дії, стимулювати до активної мовленнєвої взаємодії, враховуючи їхні потенційні можливості та набутий навчальний досвід.

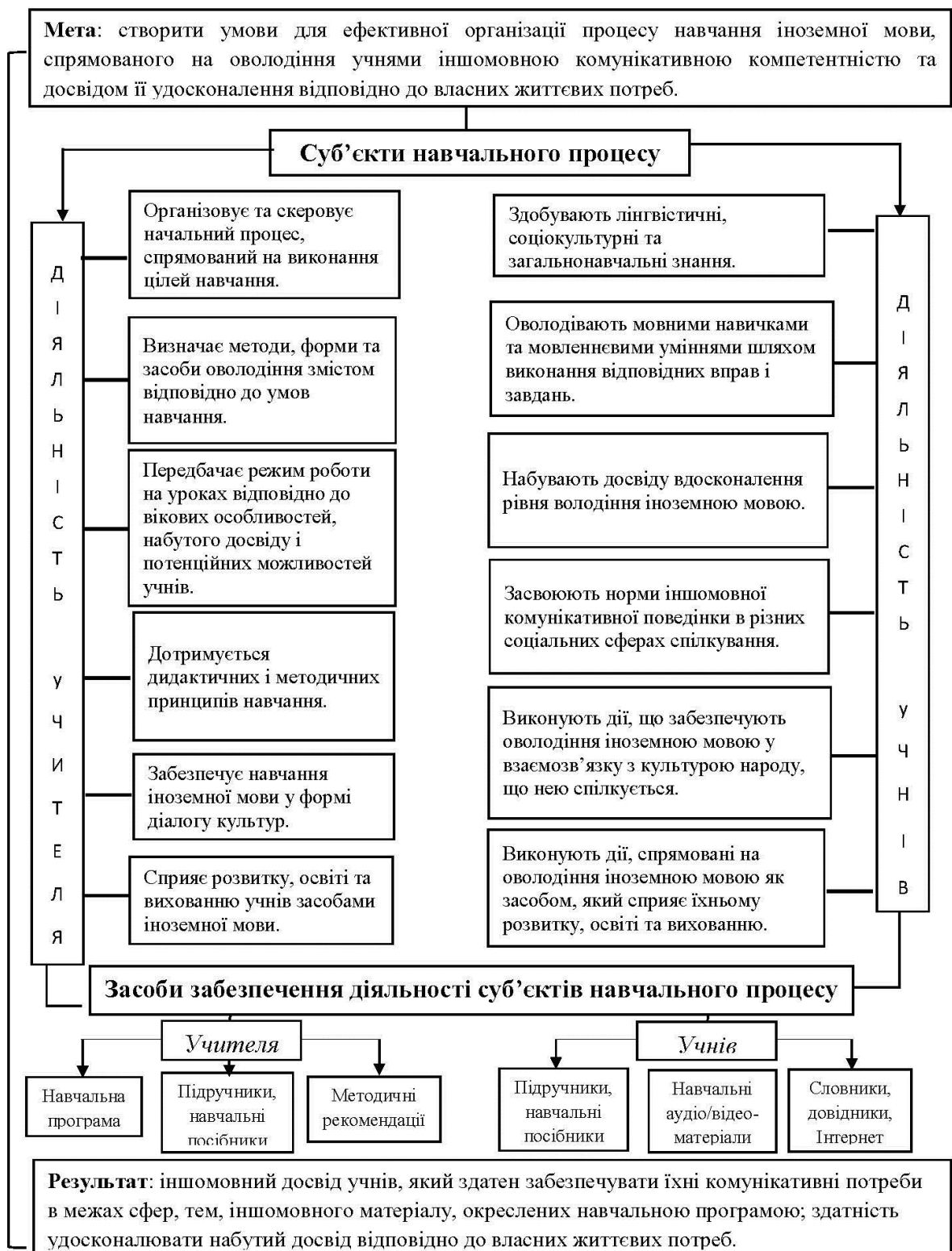

Рис. 1. Структурно-функціональна модель освітнього іншомовного комунікативного середовища

Освітнє іншомовне комунікативне середовище передбачає можливість моделювання змісту окремих його компонентів, що зумовлюється завданнями уроків. Насамперед це стосується засобів навчання, зокрема їх типів, видів, кількості та форм використання. Формування механізмів іншомовного спілкування має відбуватися ситуативно в тих часових межах і в тій послідовності, яких потребує навчальна діяльність, що виконують учні на певному етапі уроку. Якщо ставиться завдання формувати мовні навички, то домінуватимуть засоби, спрямовані на засвоєння способів формоутворення та оволодіння функціями лексичної чи граматичної одиниці у мовленні. Відповідно до набутого іншомовного досвіду спостерігатиметься тенденція на урізноманітнення творчих комунікативних завдань, які активізують навчальні дії учнів з метою оволодіння певним видом мовленнєвої діяльності. Причому, окрім засобів, пропонованих підручником, учителеві надається можливість за потреби самостійно долучати додаткові їх типи та види для використання на уроці і варіювати їх кількістю відповідно до умов навчання і результатів, які демонструють учні. Утім, за будь-яких умов він має дотримуватись усталених дидактичних і методичних принципів під час добору таких засобів: доступності, наступності, комунікативної доцільності.

Процес компетентісно орієнтованого навчання іноземних мов учнів початкової школи у межах зазначеного вище середовища доцільно організувати поетапно: від рецептивно-репродуктивної до продуктивної діяльності. Це зумовлюється віковими особливостями їхнього інтелектуального розвитку, зокрема ще не досить якісно розвиненими можливостями мислення, пам'яті, аналізу тощо [3]. Як засвідчує шкільна практика, учні відчують значні труднощі у самостійному створенні форм іншомовних лексичних і граматичних одиниць, в усвідомленні їх функцій у мовленні, а незначний рідномовний лінгвістичний досвід ще не дає змоги без підтримки вчителя виконувати нескладні мовні операції та мовленнєві дії

під час продукування іншомовних текстів різного спрямування. Учні потребують не тільки деяких пояснень, але й опори на відповідні зразки як орієнтовну основу діяльності. Оволодіння такими уміннями відбувається упродовж усього навчання у закладах загальної середньої освіти. У кожному класі їх якісні характеристики об'єктивно обмежені мовними засобами вираження мовленнєвого продукту, якісним рівнем їх ситуативної доцільності, віковими особливостями учнів. Це зумовлює потребу визначити: а) відповідний тип і вид засобів, спрямованих на формування умінь і навичок спілкування в усній та письмовій формах; б) їх ієрархію у сконструйованій системі; в) форму застосування (індивідуальну, парну, групову); г) обсяг мовного та мовленнєвого матеріалу, який використовується у змісті вправ і завдань; його складність і трудність засвоєння; д) рівень навченості учнів, зокрема здатність виконувати вправи і завдання, що залежить від їхнього навчального досвіду, якості мовної та мовленнєвої підготовленості, а також від індивідуальних особливостей сприймання, розуміння та активізації мовного та мовленнєвого матеріалу.

Відповідно до комунікативного та діяльнісного підходів, які домінують у шкільній іншомовній освіті, іноземна мова має сприйматись учнями не як сукупність певних мовних формальних елементів, а як інструмент, який дає змогу соціально взаємодіяти з навколишнім світом на рівні текстової діяльності [4]. Досягнення такої якості мовлення може відбуватися за умови, що комунікант володіє відповідними механізмами на продуктивному рівні, що свідчить про його достатні креативні здібності, щоб створювати власні та ідентифікувати чужі іншомовні тексти відповідно до теми чи ситуації спілкування. Як підтвердили проведені нами дослідження, рівень креативності в кожного учня відповідно до його індивідуальних особливостей може бути різним. Якщо школяр не вміє виконувати певної творчої комунікативної діяльності на матеріалах рідної мови, то об'єктивно виникає сумнів в успішності аналогічної роботи

іноземною мовою. Утім необхідно розвивати цей феномен, а тому серед суто комунікативно спрямованих тренувальних мовних вправ рецептивно-репродуктивного характеру виникає потреба у використанні продуктивних (творчих) видів діяльності. Такими є навчально-мовленнєві ситуації, ігрові види діяльності, проектна робота. Поступово їх необхідно починати долучати до навчального процесу вже в початковій школі, особливо в 3-х і 4-х класах, коли учні набули певного навчального досвіду не тільки під час оволодіння іноземною мовою, але й у процесі вивчення рідної мови та інших предметів шкільного циклу. Окрім того, зростаючий рівень їхнього психофізіологічного розвитку дає їм змогу здійснювати нескладні розумові дії, що забезпечують виконання елементарних творчих видів навчальної роботи, зокрема групування, доповнення, узагальнення, аналіз, порівняння, систематизацію тощо. Методично доцільно розпочинати їх виконувати за зразками з поступовим переходом до продуктивної діяльності.

Визначальним пріоритетом змісту навчання іноземних мов у сучасних закладах загальної середньої освіти є його спрямування на оволодіння учнями іншомовним спілкуванням як важливим засобом мовленнєвої взаємодії в сьогоденному мультилінгвальному та полікультурному світовому просторі. Така мета зумовлює ставитися до навчального процесу як до різноаспектної діяльності, спрямованої на активне формування в учнів *іншомовної комунікативної компетентності*. Її доцільно розглядати як метакомпетентність та як макрооб'єкт, який складається з кількох різновидових мікрооб'єктів: *мовної компетентності, мовленнєвої компетентності, соціокультурної компетентності, загальнонавчальної компетентності*, які взаємопов'язані, доповнюють один одного та чіткіше розкривають зміст навчальної роботи в межах кожного з них [5]. Виконаний нами пошуковий аналіз іншомовної навчальної діяльності учнів молодшого шкільного віку дав змогу визначити та відповідно інтерпретувати змістові характеристики предметної

іншомовної комунікативної компетентності та її компонентів, на формування яких має спрямовуватися навчальна робота у початковій школі. Її зміст зумовлює використання певного типу, виду та кількості вправ і завдань у межах зазначених складників. Хоч кожний із них потребує різних типів, видів і кількості засобів, які сприяють оволодінню їх змістом, утім завжди буде спостерігатися їх комплексний вплив на весь процес формування.

Узагальнимо на рисунку якісні характеристики результатів навчальної діяльності, яких мають досягати учні початкової школи у процесі вивчення іноземної мови у межах предметної іншомовної комунікативної компетентності у початковій школі (таблиця 1).

Таблиця 1

Показники сформованості іншомовної комунікативної компетентності учнів початкової школи

ІНШОМОВНА КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ТА ЇЇ КОМПОНЕНТИ	МОВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ
	<p>Фонологічна. Здатність нормативно використовувати звукові одиниці(фонеми) відповідно до контексту спілкування (<i>продукція</i>) та адекватно їх сприймати в усномовленневих продуктах (<i>рецепція</i>)</p> <p>Лексична. Здатність ідентифікувати під час читання і слухання та нормативно продукувати лексичні одиниці в усному і писемному спілкуванні відповідно до тем, окреслених навчальною програмою, в межах зазначеного мовного матеріалу та ситуації спілкування</p> <p>Граматична (орфографічна, орфоепічна, семантична). Здатність нормативно продукувати та адекватно сприймати письмові тексти; дотримуватися правил написання літер/слів, речень, користуватися символами/знаками, умовними позначеннями; усвідомлювати та контролювати організацію змісту продуктивних і рецептивних текстів</p>
МОВЛЕННЕВА КОМПЕТЕНТНІСТЬ	<p>У говорінні (монолог, діалог). Здатність продукувати звукові тексти відповідно до прийнятих норм і комунікативних завдань</p> <p>В аудіюванні (безпосереднє й опосередковане). Здатність ідентифікувати та адекватно розуміти озвучені тексти</p> <p>У читанні (ознайомлювальне, вивчальне, пошукове). Здатність ідентифікувати та адекватно розуміти письмові тексти</p> <p>У письмі. Здатність продукувати письмові тексти відповідно до прийнятих норм і комунікативних завдань</p>

СОЦІОКУЛЬТУРНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ	Країнознавча. Здатність продукувати і сприймати інформацію, що повідомляє про особливості політичного, економічного, культурного життя країни, мова якої вивчається
	Лінгвокраїнознавча. Здатність адекватно користуватися мовними/мовленнєвими одиницями, характерними країні, мова якої вивчається
	Соціолінгвістична. Здатність продукувати і сприймати мовленнєві висловлення відповідно до соціальних умов спілкування (соціальний статус комунікантів, комунікативна культура)
ЗАГАЛЬНОНАВЧАЛЬНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ	Прагматична (уміння вчитися). Здатність задовольняти власні навчальні потреби, що ситуативно виникають і спрямовані на оволодіння іншомовною комунікативною компетентністю
	Стратегічна (діяльнісна). Здатність користуватися різними стратегіями вербального/невербального спілкування відповідно до наявних умов
	Функціональна. Здатність надавати та запитувати інформацію; висловлювати власне ставлення до неї; привертати увагу до об'єктів спілкування; підтримувати спілкування відповідно до його мети
	Дискурсивна. Здатність програмувати продуктивне мовлення, створювати логічну і зв'язну структуру власного мовленнєвого продукту

Саме ці, презентовані положення, на наш погляд, можуть слугувати лінгводидактичним підґрунтям для організації процесу навчання іноземних мов, зокрема і в початковій школі, в умовах компетентнісно орієнтованого навчання.

Література

1. Іноземні мови. 1–4 класи: типові освітні програми та методичні рекомендації щодо організації начально-виховного процесу в 2018/2019 навчальному році. Харків, 2018. 80 с.
2. Редько В. Г. Засоби забезпечення системи комунікативних дій компетентнісно орієнтованого навчання іноземних мов учнів початкової школи: теоретико-методичний аспект. *Український педагогічний журнал*. Київ, 2019. №1. С. 33–44.
3. Зимняя И. А. Психология обучения иностранным языкам в школе. Москва, 1991. 220 с.
4. Key Competencies for Successful Life and Well – Functioning Society; Edited by Dominique S. Rychen and Laura H. Salganik. – Gottingen : Hogrefe and Huber Publishers, 2003. 219 p.
5. Редько В. Г., Полонська Т. К., Пасічник О. С., Басай Н. П. Концепція компетентнісно орієнтованого навчання іноземних мов учнів початкової школи / за наук. ред. В. Г. Редька. Київ, 2018. 36 с.

Рогоза Валентин Володимирович,
*науковий співробітник відділу
профільного навчання
Інститут педагогіки НАПН України,
м. Київ, Україна*

ВИМОГИ ДО РОЗРОБЛЕННЯ СУЧАСНОГО ЕЛЕКТРОННОГО ПІДРУЧНИКА

Загальні вимоги до розроблення сучасного електронного підручника наступні:

- вичерпний зміст з метою виключення звертання учня до додаткової навчальної інформації;
- використання модульного принципу при побудові структури навчального матеріалу в ЕП;
- наведення детальних інструкцій по використанню наданого матеріалу для вивчення та організації самостійної роботи;
- наявність обов'язкових елементів в ЕП: контрольні завдання, тлумачні словники, запитання для самоперевірки з відповідями, тренувальні завдання тощо.

Основні суспільні й дидактичні вимоги до ЕП, які диктують сьогодення та майбутнє в подальшому допоможуть визначити його найхарактерніші риси, а саме:

- актуальність і науковість змісту освіти;
- комплексність навчально-методичного забезпечення;
- сприяння високому рівневі доступності викладу навчального і теоретичного матеріалу, різноманітних завдань для контролю його засвоєння;
- організація і забезпечення самостійної навчально-пізнавальної та навчально-творчої діяльності учня;
- економічність, екологічність, ергономічність;

- сприяння зміні освітніх технологій від репродуктивно-адаптивних до розвивальних;

- відповідність особистісним особливостям, психології вікового розвитку і потребам учнів;

- узгодженість представленого навчального матеріалу особливостям таких пізнавальних і психічних процесів, як сприйняття (зорове, слухове, чуттєве), увага (її стійкість, концентрація, переключення, розподіл і обсяг), мислення (теоретичне, понятійне, образне, практичне наочно образне), пам'ять (миттєва, тимчасова, операційна, довгострокова);

- забезпечення позитивного емоційного настрою учнів.

Система організаційних вимог є першоосною для педагогічних і технічних вимог, що визначають коло навчальних завдань і педагогічні можливості:

- надання грифу НАПН України;

- надання грифу МОН України;

- написання змісту державною (українською) мовою;

- створення і використання ППЗН із забезпеченням інтелектуальної та майнової власності (розробника, замовника);

- проведення експериментальної апробації відповідності технічних, педагогічних і санітарно-технічних ознак змісту ЕП для використання у середніх загальноосвітніх закладах;

- написання змістових характеристик і переліку нормативних документів правової підтримки, використаних під час конструювання і створення ЕП;

- розроблення змістових характеристик переліку організаційної, технічної та педагогічної документації;

- залучання спеціалістів різних напрямів знань, які мають ліцензовані права на виконання положень технічного завдання ЕП.

НАУКОВЕ ЕЛЕКТРОННЕ ВИДАННЯ

**ЗБІРНИК МАТЕРІАЛІВ
МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
«ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО ПІДРУЧНИКА»**

Підписано до друку 30.05.2019 р. Формат 60x90 1/16
Ум. друк. 8,5 арк.

Видавництво «Педагогічна думка»
04053, м. Київ, вул. Січових Стрільців, 52-а, корп. 2;
тел./факс: (044) 481-38-82
e-mail: book-xl@ukr.net

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготовників,
розповсюджувачів видавничої продукції
Серія ДК №3563 від 28.08.2009